

ISSN 2617-0159

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧА СИСТЕМА: ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (18)

Чернігів 2025

УДК 343.8(051)

K82

DOI 10.32755/sjcriminal.2025.02

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 10 від 01 липня 2025 р.).

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 06.10.2023 № 3548/5 відбулося перейменування Академії Державної пенітенціарної служби на Пенітенціарну академію України.

Видання «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» внесено до Переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (додаток 3 до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 р. № 1166) у галузі юридичних наук (зі спеціальності 081 «Право»).

K82

Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. № 2 (18). 112 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, теорії і практиці застосування покарання у виді позбавлення волі, актуальним питанням галузевих юридичних наук.

Видання буде корисним для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Тагієв С. Р., д-р юрид. наук, доц., заслужений юрист України.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Ніщимна С. О., д-р юрид. наук, проф.;

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Джу́жа О. М., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України;

Карелін В. В., д-р юрид. наук, доц.;

Колб О. Г., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України;

Коломі́сць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Копотун І. М., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України, проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка);

Олефі́р Л. І., канд. юрид. наук; доц.;

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф., почесний працівник освіти Республіки Казахстан, професор кафедри кримінального права та організації виконання покарань Костанайської академії МВС Республіки Казахстан ім. Ш. Кабилбаєва (Республіка Казахстан);

Чумак В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шку́та О. О., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Пузиревський М. В.*, д-р філософії з права.

Заснований у 2017 році.

Ідентифікатор медіа: R30-02520

від 18.01.2024 № 134

© Пенітенціарна академія

України, 2025

ISSN 2617-0159

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE**

**CRIMINAL AND
EXECUTIVE SYSTEM:
YESTERDAY. TODAY.
TOMORROW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (18)

Chernihiv 2025

UDC 343.8(051)

DOI 10.32755/sjcriminal.2025.02

Recommended for printing by Academic Council of Penitentiary Academy of Ukraine (Protocol № 10 dated July 01, 2025).

In accordance with the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.10.2023 No. 3548/5, the Academy of the State Penitentiary Service was renamed to Penitentiary Academy of Ukraine.

*The journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" was included in the **List of scientific professional publications of Ukraine under "B" category** (Appendix 3 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 23, 2022 No. 1166) in the field of legal sciences (on specialty 081 "Law").*

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow :
a Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv : PAU,
2025. № 2 (18). 112 p.

This issue of the journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" contains the articles, dedicated to criminal and legal, criminological problems, theory and practice of sentencing, actual issues of branch legal sciences.

The publication will be useful for scholars, teachers, obtainers of higher education.

UDC 343.8(051)

EDITOR-IN-CHIEF:

Tahilev S. R., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Nishchymna S. O., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Puzyrov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

EDITORIAL BOARD:

Dzhuzha O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolb O. H., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Kolomiets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Kopotun I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Vice-rector for International Relations of the HUSPOL Academy (the Czech Republic);

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honorary Worker of Education of the Republic of Kazakhstan, Professor of the Department of Criminal Law and Organization of Punishments Execution, Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after. Sh. Kabylbayev (the Republic of Kazakhstan);

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shkuta O. O., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY: Puzyrevskiy M. V., PhD in Law.

Founded in 2017. Media identifier: R30-02520
dated 18.01.2024 № 134

© Penitentiary Academy
of Ukraine, 2025

ЗМІСТ**I. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ***Данилевський М. А.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	7
---	---

Івашко С. В.

ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ В ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	21
--	----

Лазаренко А. М., Пузиревський М. В., Тагієв С. Р.

ВІКТИМОЛОГІЯ ПРОСТИТУЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	36
---	----

**II. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА***Галай А. О., Гречанюк С. К.*

КАДРОВІ ТА ІНШІ УПРАВЛІНСЬКІ ОСНОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОСАД ІНСПЕКТОРІВ З ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ	46
--	----

Колодій І. М.

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА ЗАСУДЖЕНИХ ЯК СКЛАДОВА ЇХ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ.....	61
---	----

III. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК*Аніщенко В. О., Олефір Л. І., Лілікович П. В.*

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	76
--	----

Наливайко О. Ю.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ТА ПРОЦЕДУРИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ	90
---	----

Рибалка Н. О., Шестак Л. В.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	101
--	-----

CONTENT

I. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS

Danylevskiy M.

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF IRREVOCABILITY
OF PUNISHMENT FOR WAR CRIMES IN THE CONTEXT OF THE
RUSSIAN-UKRAINIAN WAR..... 7

Ivashko S.

THE PRINCIPLE OF INEVITABILITY OF PUNISHMENT
IN CRIME PREVENTION IN UKRAINE 21

Lazarenko A., Puzyrevskiy M., Tahiev S.

VICTIMOLOGY OF PROSTITUTION UNDER MARTIAL LAW 36

II. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE

Halai A., Hrechaniuk S.

STAFFING AND MANAGERIAL FRAMEWORKS FOR IMPLEMENTING
POSITIONS OF INSPECTORS FOR ENSURING PRISONERS' RIGHTS
COMPLIANCE..... 46

Kolodii I.

IMPLEMENTATION OF PROGRAMS OF DIFFERENTIATED
EDUCATIONAL IMPACT ON CONVICTS AS A PART OF THEIR
RESOCIALIZATION: REALITIES AND PERSPECTIVES
IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING THE STRATEGY
FOR THE REFORM OF THE PENITENTIARY SYSTEM 61

III. ACTUAL ISSUES OF BRANCH LEGAL SCIENCES

Anishchenko V., Olefir L., Lilikovych P.

PROFESSIONAL ETHICS AND MORAL PRINCIPLES OF THE PERSONNEL
OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE..... 76

Nalyvaiko O.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL FORMS AND PROCEDURES
OF PUBLIC OVERSIGHT IN THE SPHERE OF JUDICIAL
AUTHORITIES' ACTIVITIES 90

Rybalka N., Shestak L.

CERTAIN ISSUES OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY
FOR MILITARY ADMINISTRATIVE OFFENSES 101

I. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 341.3:355.48(477)

DOI 10.32755/sjcriminal.2025.02

Данилевський М. А.,

кандидат юридичних наук,

суддя Тернівського районного суду

міста Кривого Рогу

Дніпропетровської області

ORCID: 0000-0002-0692-1172

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті розкрито теоретичні засади принципу невідворотності покарання в кримінальному праві та його значення в умовах сучасної збройної агресії рф проти України. Проаналізовано ключові чинники, що перешкоджають ефективній реалізації цього принципу, зокрема скоєння злочинів на тимчасово окупованих територіях, невизнання рф юрисдикції Міжнародного кримінального суду, переважанню української правоохоронної системи, а також недоліки міжнародного механізму притягнення до відповідальності. Особливу увагу приділено аналізу наслідків безкарності за воєнні злочини, таких як масштабування злочинної поведінки, підрив авторитету міжнародного права, поширення правового нігілізму та загострення проблеми справедливості в українському суспільстві. Зауважено, що принцип невідворотності покарання є однією з фундаментальних засад кримінального права, яка забезпечує не лише захист прав людини, а й ефективність функціонування всієї системи кримінальної юстиції. Проаналізовано, що в теоретичному аспекті принцип невідворотності покарання досліджується в кількох напрямках, які розкривають його зміст та роль у правозастосуванні і протидії кримінальним правопорушенням. Визначено основні підходи до розуміння змісту цього принципу та його вияву в національному й міжнародному законодавстві. Підкреслено важливість гармонізації кримінального законодавства України з міжнародними стандартами, активізації міжнародного співробітництва та створення спеціалізованих механізмів притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні міжнародних злочинів. Обґрунтовано необхідність розвитку цифрових платформ для фіксації злочинів, захисту свідків, а також активної участі громадянського суспільства у процесі забезпечення невідворотності відповідальності. Зроблено висновок, що своєчасне

і справедливе покарання за воєнні злочини є запорукою післявоєнного примирення, відновлення довіри до інституцій правосуддя та зміцнення міжнародного правопорядку.

Ключові слова: принцип невідворотності покарання, кримінальні принципи, воєнний стан, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. У контексті російсько-української війни принцип невідворотності покарання за воєнні злочини набуває особливої ваги. Масштабність і системність порушень міжнародного гуманітарного права з боку російських військових, невизнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду рф, труднощі у фіксації злочинів на тимчасово окупованих територіях, а також перевантаження національної правоохоронної системи України створюють серйозні перешкоди для ефективного здійснення правосуддя. Безкарність за воєнні злочини підриває міжнародний правопорядок, провокує подальші злочини, деморалізує суспільство та знижує довіру до інституцій правосуддя. У такій ситуації забезпечення невідворотності відповідальності не лише сприятиме справедливості й відновленню прав жертв, а й стане запорукою ефективної післявоєнної реінтеграції та встановлення тривалого миру. Саме тому дослідження теоретичних та практичних аспектів реалізації принципу невідворотності покарання є надзвичайно актуальним і має вагоме значення як для вдосконалення національного законодавства і судової практики, так і для зміцнення міжнародної кримінальної юстиції.

Аналіз останніх досліджень. О. П. Горох (аспект узгодженості принципу невідворотності кримінальної відповідальності та звільнення від покарання) [1]; Ю. Ю. Коломієць (правова природа і зміст невідворотності кримінальної відповідальності) [2]; А. А. Корнієнко (структурно-функціональний аналіз принципу невідворотності та юридичної відповідальності) [3]; О. О. Ліщенко, О. В. Кириченко (поняття принципу невідворотності кримінальної відповідальності) [4]; Д. В. Малєтов (принцип невідворотності покарання в аспекті функціонування Вищого антикорупційного суду України) [5]; О. А. Шевченко (поняття принципу невідворотності кримінальної відповідальності) [6] та ін.

Формулювання мети. Мета статті полягає в дослідженні актуальних аспектів реалізації принципу невідворотності покарання за воєнні злочини в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. В умовах російсько-української війни можна виділити такі аспекти, які перешкоджають реалізації принципу невідворотності відповідальності за вчинення воєнних злочинів: скоєння злочинів на тимчасово окупованих територіях (далі – ТОТ), невизнання рф юрисдикції Міжнародного кримінального суду, фізична неможливість або надзвичайна небезпечність документування доказів на ТОТ та в зоні бойових дій, перевантаження судової і правоохоронної системи України, відсутність належної кількості фахівців у цій сфері, брак міжнародного тиску, політична інертність міжнародної спільноти та відсутність механізмів покарання держави-агресора в реальному часі, відкрите заохочення військово-політичним керівництвом воєнних злочинців, масштабний, плановий і системний характер воєнних злочинів та ін.

Наслідки цього такі:

- стимулювання вчинення злочинів на основі відчуття безкарності кримінальних правопорушень та перетворення їх з одиничних випадків на систему, що своєю чергою тягне значне зростання кількості воєнних злочинів (зокрема, у м. Буча та в Бучанському районі під час окупації російськими військами в лютому–березні 2022 р. загинуло близько 1200 осіб, 38 жителів вважаються зниклими безвісти);

- усвідомлене використання воєнно-політичним керівництвом рф воєнних злочинів як інструменту залякування цивільного населення (наприклад, ракетний обстріл залізничного вокзалу в м. Краматорську, у результаті якого загинула 61 людина, понад 120 – отримали поранення);

- розмивання моральних меж вчинення протиправної поведінки у воєнних умовах (наприклад, публічне схвалення катувань та страт українських військовополонених в інформаційному полі рф);

- підриг авторитету міжнародного права, яке сприймається як декларативний інструмент, що не виконується на практиці, та зниження ефективності системи міжнародної кримінальної

юстиції (наприклад, рф повністю ігнорує ордер Міжнародного кримінального суду щодо арешту президента рф в. путіна та уповноваженої з прав дитини м. львової-белової за незаконну депортацію українських дітей);

– формування в українському суспільстві недовіри до інституцій правосуддя, що також демотивує громадян співпрацювати зі слідством та міжнародними організаціями в питаннях розслідування воєнних злочинів (наприклад, високий рівень латентності злочинів російських військових проти сексуальної недоторканності та свободи цивільних осіб і українських військовополонених);

– порушення прав цивільного населення та українських військовополонених (зокрема, право на життя, право на свободу від катувань, право на справедливий суд, право на ефективний засіб правового захисту, право на повагу до гідності, право на захист від дискримінації, право на відшкодування шкоди, право на реабілітацію і відновлення порушених прав та ін.);

– відсутність дієвого механізму притягнення до кримінальної відповідальності для вищого військово-політичного керівництва рф легітимізує їх дії в очах населення та створює небезпечний прецедент для інших автократичних режимів у світі;

– незабезпечення справедливого покарання злочинців як однієї з передумов післявоєнного примирення, що зумовлює збереження в суспільстві ненависті, недовіри, бажання помсти та унеможлиблює ефективну реінтеграцію звільнених тимчасово окупованих територій і стійкий мир та ін.

Зокрема, до воєнних злочинів рф в Україні належать злочин агресії, руйнування цивільної та критичної енергетичної інфраструктури, об'єктів культурної спадщини, закладів охорони здоров'я і освіти, масове вбивство цивільного населення із застосуванням тортур, викрадень, зґвалтування, убивство військовополонених, застосування зброї масового знищення проти невоєнних об'єктів, викрадення та примусове переселення українських дітей до рф та тимчасово окупованих українських територій, ядерний тероризм і загроза ядерної катастрофи внаслідок пошкодження українських АЕС, примушування громадян України до участі у воєнних діях проти

власної держави, блокада українських портів і крадіжки українського зерна тощо [8].

З точки зору теорії кримінального права кримінально-правові принципи – це фундаментальні, концептуально визначальні засади та ідеї, що або безпосередньо закріплені у кримінально-правовому законодавстві, або логічно випливають з його змісту та визначають ідейно-нормативну основу кримінального права, розкривають його сутнісні характеристики і втілюються у правозастосовній практиці. Однією з історичних передумов формування кримінально-правових принципів у їх сучасному розумінні став принцип Таліону (лат. *lex talionis* – закон відплати), який ґрунтується на ідеї суворої відповідності покарання вчиненому злочину та передбачає буквальне або симетричне відображення завданої шкоди в покаранні. У сучасному кримінальному праві принцип Таліону не застосовується буквально, однак ідея справедливого покарання, адекватності і співмірності злочину відображена в системі принципів кримінального правосуддя, які з метою забезпечення ефективності функціонування кримінального права виконують низку ключових функцій: забезпечення законності та закріплення фундаментальної вимоги суворого дотримання закону всіма суб'єктами кримінально-правових відносин (наприклад, принцип «*nullum crimen, nulla poena sine lege*» гарантує, що ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, якщо його діяння не передбачене законом як злочинне); захист прав та свобод людини, утвердження поваги до людської гідності, справедливого ставлення до особи та запобігання свавільному покаранню або порушенню прав; встановлюють правову визначеність та передбачуваність; сприяють визначенню адекватного співвідношення між тяжкістю злочину та покаранням; гарантують рівність усіх перед законом і судом та допомагають уникати надмірного втручання в права особи з боку держави; уніфікують правозастосування, забезпечують його єдність та послідовність, запобігаючи суперечностям; сприяють розробленню ефективних і гуманних засобів боротьби зі злочинністю та ін. Науковці О. О. Ліщенко та О. В. Кириченко

зауважують: «Кримінально-правові принципи мають велике практичне значення, оскільки, по-перше, історія показує, що будь-яка правова теорія, яка має прогресивний характер для конкретної соціальної обстановки, у цій обстановці отримує закріплення у нормативному матеріалі, що відображає об'єктивний процес розвитку суспільства та правової системи; по-друге, важко не погодитися з тим, що на правосвідомість громадян впливають не тільки і не стільки конкретні правові приписи, а найбільш загальні ідеї та положення, адже загальновідомо, що громадяни більше знають принципи, ніж конкретні статті Кримінального кодексу» [4, с. 42].

Принцип невідворотності кримінального покарання поряд з такими кримінально-правовими принципами, як принцип відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння, принцип особистої відповідальності, принцип індивідуалізації кримінального покарання, принцип доцільності кримінальної відповідальності належить до найважливіших принципів кримінального права, які становлять єдину систему засад кримінально-правового регулювання. Зміст принципу невідворотності покарання полягає в тому, що кримінальний закон гарантує, що кожна особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, буде притягнута до відповідальності без винятків та привілеїв. Слід також зауважити, що принцип невідворотності кримінальної відповідальності закладає основу для системи, в якій порушення закону не залишаються безкарними, а справедливість і верховенство права мають переважне значення.

У теоретичному аспекті принцип невідворотності покарання досліджується в кількох напрямках, які розкривають його зміст та роль у правозастосуванні і протидії кримінальним правопорушенням. Зокрема, у філософсько-правовому аспекті як етико-правова категорія, що відображає ідею справедливості, відповідальності і правового порядку та аналізується в контексті соціальної справедливості; у кримінально-правовому аспекті як загальний принцип кримінальної відповідальності та запорака невибіркової державної реакції на злочин; у кримінологічному аспекті як фактор превентивного впливу; у кримінально-процесуальному аспекті в контексті забезпечення розслідування

кримінальних правопорушень та об'єктивного правосуддя; у проблемно-аналітичному аспекті для аналізу причин уникнення кримінального покарання; у кримінально-виконавчому аспекті як гарантія фактичного виконання призначеного кримінального покарання та ін.

Серед наукових підходів до розуміння поняття «принцип невідворотності покарання» у кримінальному праві можна виділити такі:

– «принцип невідворотності юридичної відповідальності покликаний забезпечити ефективність процесу реалізації заходів юридичної відповідальності; спрямовує діяльність суб'єктів, що реалізують юридичну відповідальність; є метою, досягнення якої потрібно прагнути; є критерієм оцінки діяльності правоохоронних органів, адже порушення принципу невідворотності юридичної відповідальності негативно впливає на їх авторитет, тягне несприятливі наслідки; перебуває в тісному взаємозв'язку з іншими принципами юридичної відповідальності, а тому, будучи елементом системи, повинен здійснюватися з урахуванням інших її складових, насамперед принципу законності» (А. А. Корнієнко) [3, с. 24];

– «один із різновидів спеціальних принципів кримінального права, який полягає в тому, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, підлягає покаранню, якщо відсутні законні підстави звільнення її від кримінальної відповідальності чи покарання» (О. О. Ліщенко, О. В. Кириченко) [4, с. 46];

– «особа, що вчинила злочин, підлягає кримінальній відповідальності, за винятком випадків, передбачених у законі. Якщо особа підлягає кримінальній відповідальності, то вона притягується до неї. Лише у виняткових випадках, передбачених законом, така особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності» (Ю. Ю. Коломієць) [2, с. 12–13].

Принцип невідворотності покарання прямо та опосередковано знайшов своє відображення в законодавстві на національному та міжнародному рівнях. Наприклад, окремі аспекти цього принципу відображено в Конституції України, КК України, КПК України, Європейській конвенції з прав людини (1950 р.), Римському статуті Міжнародного кримінального суду,

Женевських конвенцій (1949 р.) і Додаткових протоколах до них та ін. Зокрема, ст. 2 КПК України містить положення, відповідно до якого «... кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини...» [7].

Отже, узагальнюючи наведені вище наукові підходи до поняття принципу невідворотності відповідальності у кримінальному праві ми можемо визначити авторське його розуміння – це один із фундаментальних спеціальних принципів кримінального права, який виражається в обов'язковості притягнення до кримінальної відповідальності особи, що вчинила кримінальне правопорушення, за відсутності законних підстав для звільнення від неї, слугує гарантією реалізації кримінально-правових норм, критерієм ефективності діяльності правоохоронних органів, а також забезпечує стабільність, законність та довіру до системи кримінальної юстиції через неминучість настання відповідальності у разі порушення кримінального закону.

Дослідник А. А. Корнієнко зазначає: «У межах дослідження принципу невідворотності юридичної відповідальності можуть бути визначені генетична, тимчасова, логічна, стохастична, просторова структури й інші типи зв'язків між утворюючими його елементами» [3, с. 22]. Такий підхід дає змогу всебічно розкрити зміст принципу невідворотності відповідальності, простежити його еволюцію в правовій системі, зокрема визначити історичні передумови формування та розвитку цього принципу як однієї з фундаментальних засад юридичної відповідальності. Окрім того, він дозволяє здійснити концептуальне пояснення змісту принципу, акцентувати увагу на його ефективності, своєчасності та універсальності застосування в межах правового процесу. Важливо також враховувати стохастичний (ймовірнісний) характер деяких процесів реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності, що вимагає гнучкого та індивідуалізованого підходу до конкретних правових ситуацій.

На нашу думку, ключовими ознаками принципу невідворотності покарання є: 1) обов'язковість притягнення

до відповідальності за дії, які містять ознаки кримінального правопорушення; 2) відсутність привілеїв перед законом; 3) покарання або застосування інших заходів кримінально-правового впливу має здійснюватися своєчасно; 4) заборона подвійного покарання за одне й те саме кримінальне правопорушення; 5) всеохопність; 6) забезпечення дієвості системи кримінальної юстиції та ін.

Зауважимо, що в сучасній кримінально-правовій науці принцип невідворотності покарання визнається одним з найбільш дієвих інструментів у протидії злочинності, адже ефективна превенція злочинності досягається не посиленням жорстокості санкцій, а забезпеченням своєчасного, справедливого і невідворотного покарання. Зокрема, порівнюючи застосування принципу невідворотності покарання і такого виду кримінального покарання, як смертна кара (зауважимо, що в Україні не застосовується), підкреслимо, що принцип невідворотності покарання сприяє формуванню довіри громадян до правової системи, оскільки демонструє її здатність ефективно реагувати на злочини, цей принцип узгоджується з вимогами міжнародного права, а також відповідає критеріям гуманізації кримінального законодавства, які домінують у правових системах демократичних держав. На відміну від смертної кари, яка є невідкличним актом, принцип невідворотності покарання передбачає наявність механізмів перегляду рішень, що дозволяє у разі необхідності відновити справедливість і права засудженої особи, залишаючи їй шанс на виправлення.

Важливим також є визначення співвідношення принципу невідворотності покарання з принципом доцільності відповідальності, оскільки ці принципи виконують взаємодоповнювальні функції та «є ядром системи принципів кримінального права» [2, с. 13], що виявляється в такому:

– принцип невідворотності гарантує, що покарання буде застосовано в будь-якому випадку, тим самим забезпечуючи загальний стримувальний ефект, водночас принцип доцільності регулює якість цього покарання, роблячи його співмірним скоєному злочину, тобто невідворотність без доцільності може

призвести до надмірно жорстких або, навпаки, невинувато легких санкцій, що суперечить вимогам справедливості;

– взаємодія цих принципів дозволяє досягти балансу між запобіжною функцією покарання та виправною (ресоціалізуючою) складовою, що, з одного боку, спрямована на забезпечення невідворотності покарання та стимулює дотримання закону, мінімізує ризик ухилення від відповідальності, а з іншого боку, реалізація принципу доцільності гарантує, що застосовані санкції не порушують гуманістичних засад і не призводять до необґрунтованого посилення покарання;

– разом ці принципи забезпечують як юридичну, так і соціальну легітимність кримінального правосуддя, створюючи систему, у якій суспільство сприймає покарання як справедливе й обґрунтоване, що є критично важливим для підтримання правопорядку та довіри до судової влади.

Забезпечення невідворотності відповідальності за воєнні злочини, вчинені у контексті збройної агресії РФ проти України, вимагає системного підходу, який передбачає як удосконалення національного механізму правосуддя, так і активізацію міжнародної кримінальної юрисдикції.

Серед пріоритетних напрямів можна виокремити такі:

1. Інституційне зміцнення національної системи кримінального переслідування (необхідним є створення або посилення спеціалізованих органів, які мають відповідну підготовку у сфері міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо кваліфікації геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та ін.).

2. Гармонізація національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами, що дозволить ефективно кваліфікувати дії агресора та застосовувати міжнародну термінологію в національних провадженнях.

3. Міжнародне співробітництво та універсалізація юрисдикції, для підвищення ефективності переслідування воєнних злочинців, тому критично важливим є укладання двосторонніх та багатосторонніх угод про правову допомогу, екстрадицію, обмін

доказами, застосовувати принцип універсальної юрисдикції для ініціювання проваджень у третіх державах.

4. Створення Спеціального міжнародного трибуналу з питань агресії проти України, адже наявні інституції, зокрема МКС, мають обмежений мандат у розслідуванні злочину агресії, тому створення *ad hoc* трибуналу, ініційованого коаліцією держав, дозволить притягнути до відповідальності за воєнні злочини вище військово-політичне керівництво РФ.

5. Розвиток цифрових платформ для збору доказів та захисту свідків, зокрема в умовах обмеженого доступу до місць скоєння злочинів необхідно розвивати механізми дистанційного фіксування воєнних злочинів з дотриманням вимог доказового права, а також важливо забезпечити програми захисту свідків, зокрема тих, хто перебуває на ТОТ.

6. Активна участь громадянського суспільства та неурядових організацій і правозахисних ініціатив, які мають відігравати важливу роль у фіксації порушень, інформуванні міжнародної спільноти, поданні звернень до міжнародних інституцій.

7. Інформаційно-просвітницька кампанія щодо неприпустимості безкарності з метою формування суспільного запиту на справедливість через комунікаційну політику держави, зокрема шляхом публічних судових процесів та регулярного інформування про притягнення до відповідальності.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що принцип невідворотності покарання є фундаментальним елементом кримінального права, який забезпечує дієвість правосуддя, захист прав людини і стримувальний вплив на злочинність. У сучасних умовах російсько-української війни його реалізація стикається з низкою серйозних викликів, серед яких ключовими є відсутність ефективних міжнародних механізмів покарання агресора, труднощі документування злочинів на ТОТ та брак ресурсів в Україні. Забезпечення невідворотності відповідальності потребує комплексного підходу: інституційного зміцнення правоохоронної системи, гармонізації законодавства з міжнародними стандартами, розвитку цифрових інструментів збору доказів, створення Спеціального міжнародного трибуналу для розслідування

злочину агресії проти України та активізації участі громадянського суспільства. Реалізація цих заходів дозволить не тільки притягнути до відповідальності винних у воєнних злочинах, а й закласти підґрунтя для стійкого миру та відновлення справедливості як в Україні, так і в міжнародній системі права.

Список використаних джерел

1. Горох О. П. Принцип невідворотності кримінальної відповідальності та звільнення від покарання: аспект узгодженості. *Кримінальна юстиція в Україні: виклики та перспективи в світлі конституційної реформи* : збірка тез першого Львівського форуму з кримінальної юстиції (м. Львів, 18–19 вересня 2015 р.) / упоряд. Т. І. Созанський ; Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Координатор проєктів в Україні. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 77–81.

2. Коломієць Ю. Ю. Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2005. 17 с.

3. Корнієнко А. А. Принцип невідворотності та юридичної відповідальності: структурно-функціональний аналіз. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 21–24.

4. Ліщенко О. О., Кириченко О. В. Поняття принципу невідворотності кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми юриспруденції та психології* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 грудня 2020 р.). Дніпро : ВВПЗ «ДГУ», 2020. С. 42–47.

5. Малєтов Д. В. Принцип невідворотності покарання в аспекті функціонування Вищого антикорупційного суду України. *Правові горизонти*. 2021. № 2. URL: <https://old.legalhorizons.com.ua/uk/journals/tom-14-2-2021/printsip-nevidvorotnosti-pokarannya-v-aspekti-funktsionuvannya-vishchogo-antikorupsiynogo-sudu-ukrayini> (дата звернення: 10.06.2025).

6. Шевченко О. А. Поняття принципу невідворотності кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 460–468.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

8. ТОП-20 воєнних злочинів рашистів під час широкомасштабної агресії проти України. Армія INFORM. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/21/top-20-voyennyh-zlochyniv-rashystiv-pid-chasshyrokomasshtabnoyi-agresiyi-proty-ukrayiny/> (дата звернення: 11.06.2025).

Danylevskyi M.,

Candidate of Legal Sciences,
Judge of the Ternivskyi District Court
of Kryvyi Rih city, Dnipropetrovsk region
ORCID: 0000-0002-0692-1172

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF IRREVOCABILITY OF PUNISHMENT FOR WAR CRIMES IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article explores the theoretical foundations of the principle of the inevitability of punishment in criminal law and its significance in the context of the ongoing armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It analyzes key factors hindering the effective implementation of this principle, including the commission of crimes in temporarily occupied territories, Russia's non-recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court, the overburdening of the Ukrainian law enforcement system, and shortcomings in the international accountability mechanism. Special attention is given to the analysis of the consequences of impunity for war crimes, such as the escalation of criminal behavior, undermining the authority of international law, the spread of legal nihilism, and the aggravation of justice-related issues within Ukrainian society.

The article notes that the principle of inevitability of punishment is one of the fundamental tenets of criminal law, which ensures not only the protection of human rights but also the effective functioning of the entire criminal justice system. It is analyzed that, from a theoretical perspective, the principle is studied in several directions that reveal its content and role in law enforcement and combating criminal offenses. The main approaches to understanding the content of this principle and its manifestations in national and international legislation are identified.

The importance of harmonizing Ukraine's criminal legislation with international standards, intensifying international cooperation, and creating specialized mechanisms to hold persons accountable for international crimes is emphasized. The necessity of developing digital platforms for crime documentation, witness protection, and active civil society participation in ensuring accountability is substantiated.

The article concludes that timely and fair punishment for war crimes is a prerequisite for post-war reconciliation, restoring trust in judicial institutions, and strengthening the international legal order.

Key words: principle of inevitability of punishment, criminal law principles, martial law, criminal liability.

References

1. Horokh, O. P. (2015), "The principle of inevitability of criminal liability and exemption from punishment: The aspect of consistency", *Criminal justice in Ukraine: Challenges and prospects in light of constitutional reform*: collection of theses of the First Lviv Forum on Criminal Justice, by

T. I. Sozansky (Ed.), Organization for Security and Co-operation in Europe, Project Coordinator in Ukraine, VAITE, Kyiv, pp. 77–81.

2. Kolomiets, Y. Y. (2005), Inevitability of criminal liability: Legal nature and content : abstract of PhD in Law Thesis, National University "Odessa Law Academy", Odessa.

3. Korniienko, A. A. (2021), "The principle of inevitability of legal liability: Structural-functional analysis", *Law and Society*, No. 5, pp. 21–24.

4. Lishchenko, O. O. and Kyrychenko, O. V. (2020), "The concept of the principle of inevitability of criminal liability", *Actual Problems of Jurisprudence and Psychology* : proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, pp. 42–47.

5. Maletov, D. V. (2021), "The principle of inevitability of punishment in the functioning of the High Anti-Corruption Court of Ukraine", *Legal Horizons*, No. 2, available at: <https://old.legalhorizons.com.ua/uk/journals/tom-14-2-2021/printsip-nevidvorotnosti-pokarannya-v-aspekti-funktsionuvannya-vishchogo-antikoruptionsynogo-sudu-ukrayini> (accessed 11.06.2025).

6. Shevchenko, O. A. (2012), "The concept of the principle of inevitability of criminal liability", *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, No. 3, pp. 460–468.

7. Ukraine (2012), *Criminal Procedure Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

8. Army Inform (2023), Top-20 war crimes of the Russian occupiers during large-scale aggression against Ukraine, available at: <https://armyinform.com.ua/2023/02/21/top-20-voyennyh-zlochyniv-rashystiv-pid-chas-shyrokomasshtabnoyi-agresiyi-proti-ukrayiny/> (accessed 11.06.2025).

Івашко С. В.,

кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2547-9276

ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ В ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти одного зі спеціальних принципів кримінального права – невідворотності покарання. Питання правової природи принципу невідворотності покарання є і залишається дискусійним з огляду на його важливість як для кримінально-правової доктрини, так і для практичних працівників правоохоронних органів.

Викликом для нашої держави, громадян загалом та всієї правоохоронної системи зокрема стала активна фаза війни росії проти України і введення у зв'язку з цим правового режиму воєнного стану. З початком війни та розслідуванням великої кількості воєнних злочинів, злочинів агресії та злочинів проти національної безпеки в юридичній літературі та серед практиків-правоохоронців з'явилися критичні висловлювання щодо реального існування принципу невідворотності кримінальної відповідальності у сучасному стані юридичної системи дій з реалізації права, які вчиняють наділені державно-владними повноваженнями суб'єкти у процесуальних формах. Мова йде про правозастосовну діяльність, здійснювану правоохоронними органами в межах повноважень, спрямовану на розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Тому нами акцентовано увагу на принципі невідворотності покарання як одного з механізмів запобігання злочинності в Україні та забезпечення стану законності, особливо під час війни.

Констатовано, що відмова від принципу невідворотності покарання чи нехтування ним призведе, безумовно, до руйнування всієї системи принципів кримінального права та кримінальної політики нашої держави. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що невідворотність кримінальної відповідальності за своєю правовою суттю є правовою презумпцією, яка визначена законодавцем обов'язковою для всіх без винятку.

Акцентовано увагу на тому, що визначена у принципі ідея невідворотності покарання має не тільки кримінально-правову, а й кримінально-процесуальну природу, лежить в основі діяльності нашої держави щодо захисту громадян і суспільства від злочинних посягань та кримінальних правопорушень загалом. А тому цей принцип є складовим механізмом запобігання та протидії злочинності.

Ключові слова: воєнний стан, воєнні злочини, запобігання, законодавство, злочинність, кримінальна політика, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, невідворотність покарання, принципи.

Постановка проблеми. Невідворотність покарання – основний принцип не лише кримінального права, а й кримінального процесу. Він є в основі кримінальної політики, входить до змісту одного з принципів протидії злочинності і є ознакою держави як правової.

Цей принцип визначений законодавцем відповідно до міжнародних зобов'язань України. Так, у ст. 58 Конституції України сформульовано заборону зворотної дії кримінального закону. До того ж ця заборона визначена більш категорично, ніж це визначено в міжнародному праві. Стаття 58 Конституції України проголошує, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їхнього вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Разом з тим Конвенція з прав людини визначає, що принцип невідворотності покарання не є перешкодою для судового розгляду та покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованим світом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Загальнотеоретичним доробкам та дослідженню такого інституту кримінального права як невідворотність покарання та його значення були присвячені роботи М. Бажанова, Ю. Бауліна, Ч. Беккарія, В. Борисова, Л. Бірукової, В. Давиденко, О. Дудорова, В. Кузнєцова, П. Матишевського, М. Мельника, М. Музики, В. Навроцького, В. Назарова, Є. Письменського, А. Ришелюка, П. Сердюка, О. Харитонової, М. Хавронюка та інших.

Своєю чергою Р. Вереша, В. Голіна, В. Гришук, Г. Грабарчек, Л. Багрій-Шахматов, Р. Дафф, Ю. Коломієць, І. Красницький, В. Меркулова, М. Панов, Є. Полянський, Ю. Пономаренко, В. Скибицький, В. Сташис, В. Тацій, Г. Харт, П. Хряпінський та інші досліджували питання теорії кримінальної відповідальності.

Вузькоспеціалізовані наукові праці, присвячені кримінально-правовій політиці та її складовій частині – принципу невідворотності покарання, належать авторству таких

учених, як В. Василяш, В. Гришук, Т. Денисова, О. Джу́жа, О. Кальман, О. Ліщенко, О. Литвак, А. Митрофанов, В. Навроцький, О. Острогляд, Д. Пилипенко, О. Пташинський, А. Степанюк, Ю. Філей, П. Фріс, О. Шкута та інших.

Метою статті є визначення правової природи одного з основних принципів – принципу невідворотності покарання через призму його впливу на запобігання злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Суспільні цінності та права (на життя, здоров'я, право власності, безпечні умови праці, безпеку загалом тощо) на перших етапах побудови суспільства можна було забезпечити морально-релігійними запобіжниками, як-то положення про те, що за порушення 10 заповідей людина не могла надіятися на вічне життя чи милість Божу, а за вчинення правопорушень проти громади, де жила особа, – публічне засудження, пониження в статусі (касті) або вигнання тощо.

Водночас зі збільшенням кількості людей, розвитком технологій праці, отриманням нових знань наявні запобіжники правослужняної поведінки переставали буди дієвими з огляду на те, що людині властиво вірити більше в матеріалізовану, так би мовити «тут і зараз», санкцію за вчинене діяння, наслідки якого будуть відчутними одразу, і не лише винною особою, а й іншими членами суспільства, аніж теоретичну, яка могла настати лише в іншому житті.

З цих самих міркувань можна говорити і про потерпілу сторону, яка, отримавши внаслідок вчиненого щодо неї кримінального правопорушення матеріальну та/або моральну шкоду (страждання), бажала таких самих наслідків для винуватця. Це природне право людини – захистити свої права і законні інтереси, домогтися створення суспільства, заснованого на принципах справедливості і законності, ухваленні законів, які забезпечували б їхні бажання [1, с. 37].

Забезпечення таких потреб обумовило створення такого звичаєвого, а згодом і писаного права, яке б виконувало одразу кілька функцій – кари та превенції. Такі норми були визначені кримінально-правовою політикою держави та втілені у принципі невідворотності покарання. Вони початково ґрунтувались на теорії відплати – принципи таліону, які втілилися в таких

джерелах права, як Біблія, закони Хаммурапі, закони XII таблиць, Кароліна, але згодом були трансформовані на більш дієві, значення яких виходило далі, ніж просто «око за око, зуб за зуб», визначало точку зору держави стосовно прав людини та держави і механізмів їх захисту, у тому числі методами запобігання злочинності.

Свої погляди щодо «кримінальної політики» в різний час викладали у своїх працях Арістотель, Платон, Сократ, Ч. Беккарія, Вольтер, Ш. Монтеск'є, Ж. Мольє, Г. Маблі, Е. Феррі, Ф. Ліст, А. Прінс, Г. Тард, П. Фейєрбах та ін.

Так, Ф. фон Ліст визначав кримінальну політику як сукупність підстав, які спираються на наукове дослідження причин злочинності, та дії щодо покарання, – підстав, відповідно до яких держава за допомогою покарання та споріднених з ним інститутів повинна боротися зі злочинністю [2, с. 7–8].

Юридична енциклопедія визначає кримінальну політику як стратегію і тактику (напрями) державної діяльності в галузі боротьби зі злочинністю, завдання і цілі якої реалізуються: при окресленні кола діянь, які визнаються злочинами (проблема криміналізації), чи навпаки – у процесі виключення певних діянь з низки злочинних (проблема декриміналізації) під час визначення характеру та обсягу методів кримінально-правової боротьби зі злочинністю, передусім видів покарання і меж санкцій (проблема пеналізації/депеналізації) [3].

Тобто наведені авторське та енциклопедичне визначення «кримінальної політики» розглядають її в широкому розумінні як частину правової політики держави у сфері протидії злочинності, що здійснюється передусім засобами кримінальної репресії [4, с. 5].

Отже, покарання (репресія) за вчинене кримінальне правопорушення є центром, навколо якого зосереджується: 1) добробут держави та особи (економічна, політична стабільність), оскільки покарання у цьому випадку як неминучий для винного наслідок його протиправних дій забезпечує необхідні умови дотримання прав і виконання обов'язків, передбачених законодавством, іншими членами суспільства; 2) виховний процес, оскільки емоційне сприйняття злочину

і покарання на масовому рівні будуть сприйматися через призму справедливості, де «покарання не тому необхідне, що справедливе, а тому справедливе, що необхідне» [1, с. 9; 5, с. 510–511].

В іншому випадку безкарність поряд зі швидкістю та легкістю вчинення деяких злочинів (наприклад, корисливих) стимулює кримінальне зараження суспільства, при цьому навіть тих, хто завжди жив правослухняно. Таким чином, наслідок однієї причини стає причиною іншого наслідку, який також перетворюється на нову причину та новий наслідок, що може поставити під сумнів ефективність діяльності держави у сфері запобігання, виявлення та припинення злочинів.

Наприклад, таке циклічне розбалансування системи злочин–покарання можна побачити, звернувшись до нещодавніх змін, які відбулись у кримінальному праві. Так, 09.08.2024 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів», згідно з яким ст. 51 КУпАП викладено в новій редакції та встановлено, що максимальний розмір викраденого майна для кваліфікації дій особи як дрібне викрадення чужого майна за ч. 2 ст. 51 КУпАП не може перевищувати двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [6].

Відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року (розмір якої дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленого законом на 1 січня звітного податкового року [7].

Ця сума шкоди на сьогодні, як і минулого 2024 року, становить 3 028 грн [8]. Чи багато це для злочину, передбаченого ст. 185 КК України (крадіжка)? Зважаючи чіткими очима на це дивитися. Для середньостатистичного мешканця столиці України, можливо, і небагато, тоді як для жителя села десь у Чернігівській чи Сумській області це дуже великі кошти, особливо коли вести мову про проблематичність заробити 3 028 грн або заробити гроші для заміщення викраденого майна, вартість якого зазвичай суттєво відрізняється від експертної оцінки, проведеної під час досудового розслідування. Так само цієї суми буде забагато для магазину, якщо врахувати, що крадіжки з магазинів можуть вчинятися кілька разів на місяць або й частіше – кілька разів на день.

До вказаних вище змін розслідуванням таких кримінальних правопорушень займалися слідчі відділи районних управлінь поліції, маючи для цього весь арсенал слідчих, розшукових, у тому числі негласних, дій. Зараз це адмінправопорушення, якими займаються дільничні, патрульні, ефективність яких, знову-таки спираючись винятково на норми права, цього разу КУпАП, під сумнівом. Стягнення у виді максимальних 15 діб арешту також не забезпечить ані каральності, ані превентивності, ані справедливості.

Таким чином, законодавець, змінивши законодавство, прибравши з рівняння слідчих та оперативних підрозділів та не передбачивши їх ефективного замітника, створив умову – безкарність. Слід зазначити, що безкарність теоретично спричиняє думки серед більшості населення, яке (так само теоретично) може опинитися на місці потерпілого від крадіжки, що злочинців не буде покарано, речі не буде знайдено, шкода не буде відшкодована, а отже, за найменшої можливості під час затримання правопорушника «на гарячому» необхідно самостійно вживати заходи – звичай таліону, а не норми права. Тобто вчиняти самосуд, що в розумінні закону є злочином.

Особливо небезпечним є розбалансування наведеної нами системи «злочин–покарання» в період повномасштабного вторгнення росії в Україну. Війна внесла зміни до всіх сфер життя нашої держави. Не став винятком вплив війни і на

правоохоронні органи України, реальний стан виконання ними визначених законодавцем функцій. Для притягнення до відповідальності військово-політичного керівництва росії в міжнародних судових інституціях правоохоронні органи розпочали та розслідують велику кількість кримінальних проваджень. Йдеться про розслідування воєнних злочинів та злочинів агресії (ст. ст. 436, 437, 438 КК України), злочинів проти національної безпеки (ст. ст. 110, 111, 111-1, 111-2, 113 КК України).

Тому забезпечення невідворотності покарання у стані війни України з росією набуває особливої гостроти.

Повертаючись до кримінальної політики і ставлячи за мету розкрити її зміст та значення через призму оцінки покарання, необхідно розглянути пов'язаний з ним принцип невідворотності відповідальності (невідворотності покарання).

Відомо, що засоби впливу на той або інший предмет визначаються властивостями цього предмета. Уявлення про протидію злочинності залежать від уявлень про властивості самої злочинності. В історії протидії злочинності першими були усвідомлені каральні засоби цієї протидії. Це відповідає уявленню про злочинця як про людину, властивістю якої є здатність творити зло свавільно, а причини цієї сваволі невідомі. При цьому використовувалися дві властивості покарання: 1) справедливість покарання або 2) сила покарання. Некаральні засоби, що усувають саму сваволу злочинця, усвідомлювалися не як засоби протидії злочинності, а як засоби в мистецтві управління суспільством [9, с. 216].

Представники класичної школи кримінального права П. Фейєрбах, І. Бентам, Е. Кант і Г. Гегель розглядали основне призначення покарання – невідворотну та справедливу відплату за вчинений злочин. Вони покладали на законодавця обов'язок зробити покарання настільки жорстоким, але не для того, щоб воно відповідало принципу «чим більше, тим краще», а лише настільки, щоб злочин був непривабливим [10, с. 49, 72]. Таку саму думку поділяють і вітчизняні науковці, зокрема В. Давиденко, Л. Бірукова [11, с. 166–168].

І хоча від часів застосування ефективних тоді таких покарань як смертна кара за умисне вбивство, кастрація –

за сексуальні злочини, відрубубання рук – за крадіжку минуло багато років, усе-таки передбачені в ст. 51 КК України види покарань мають вселяти страх перед ними аби досягти дві мети: 1) загальну – запобігти, 2) спеціальну – виправити (для осіб, що вже відбули покарання).

При цьому система критеріїв визначення ефективності покарання є різноманітною та залежать від багатьох факторів (часу проведення оцінки, кримінологічних підходів, території тощо). Наприклад, можуть бути враховані такі показники, які об'єктивно характеризують зміни поведінки засуджених після відбуття ними покарання, звільнення від покарання, а у випадку «одномоментних» покарань – після зняття судимості; об'єктивно характеризують зміни зовнішньої сторони поведінки засуджених у період відбування ними покарання або в період судимості, коли призначене покарання не характеризується певним строком; характеризують емпіричну оцінку ефективності покарання; визначають суб'єктивну оцінку ефективності різноманітних сторін покарання самими засудженими, громадськістю стосовно цього; визначать динаміку злочинності щодо окремих видів злочинів за періоди, пов'язані зі встановленням, скасуванням чи зміною кримінальної відповідальності [1, с. 40].

Загалом покарання, його ефективність у науці кримінального права втілюється у принципі невідворотності відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

У своєму доробку Ю. Коломієць визначила, що принцип невідворотності кримінальної відповідальності визначається так: «Особа, що вчинила злочин, підлягає кримінальній відповідальності, за винятком випадків, передбачених у законі. Якщо особа підлягає кримінальній відповідальності, то вона притягується до неї. Лише у виняткових випадках, передбачених законом, така особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності» [12, с. 12–13]. Доповнюючи попередню дослідницю, можна також процитувати П. Матишевського, який наводить ще одну складову принципу невідворотності кримінальної відповідальності: особа не може бути двічі покарана за одне й те саме діяння [13, с. 18].

Свого часу М. Хавронюк пропонував внести зміни до Закону України про кримінальну відповідальність, доповнивши його новою статтею 2-8 «Принцип невідворотності кримінальної відповідальності» такого змісту: «Кожна особа, що вчинила діяння, передбачене цим Кодексом, підлягає покаранню та/або іншим кримінально-правовим заходам; звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання чи його відбування, а також заміна покарання більш м'яким допускаються лише у випадках, передбачених цим Кодексом» [14].

Якщо змістом принципу невідворотності юридичної відповідальності є:

- 1) забезпечення ефективності права;
- 2) ефективність його впливу на поведінку суб'єктів правовідносин;
- 3) ефективність впровадження інституту юридичної відповідальності в механізмі правового регулювання;
- 4) створення гарантій реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків;
- 5) забезпечення захисту гарантованих прав і свобод людини та громадянина;
- б) втілення ідеалів моделі справедливості [15, с. 25], то, її складники охоплюють необхідність:
 - а) виявлення та розкриття всіх без винятку вчинюваних у реальній дійсності злочинів;
 - б) притягнення до кримінальної відповідальності всіх осіб, винних у їх вчиненні;
 - в) застосування до кожного з них заходів кримінального покарання або заходів, які його замінюють, або звільнення від кримінальної відповідальності і/або від покарання у випадках і на підставах, передбачених кримінальним законом;
 - г) відшкодування заподіяної злочином шкоди там, де це можливо [16, с. 101].

Важливим елементом відповідальності є саме невідворотність покарання, оскільки за допомогою покарання можна посилити відповідальність.

Законодавчого визначення поняття «невідворотність покарання» чинне законодавство не містить. Водночас

опосередковано про нього згадується, хоча й в іншому ракурсі, у Європейській конвенції з прав людини та в Конституції України.

Зокрема, у ч. 2 ст. 7 Конвенції наголошено, що ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями [17]. Своєю чергою в Конституції України визначено, що покарання може наставати лише за діяння, які на час їх вчинення визнавалися законом як правопорушення, при цьому закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [18].

У теорії вітчизняного кримінального права запропоновано таке визначення принципу невідворотності покарання. Зокрема, А. Степанюк розуміє це як об'єктивно існуючий, повторюваний, істотний зв'язок етапів кримінальної відповідальності, що характеризує її поступальний розвиток. За допомогою цього принципу простежується наступність стадій кримінальної відповідальності; зв'язок між злочином та покаранням [19, с. 350].

Принцип невідворотності покарання поряд з позитивною формою реалізації має й негативну, яка є способом законодавчого забезпечення необхідності виконання злочинцем зобов'язань щодо позбавлення його певних соціальних благ у зв'язку із застосуванням примусових заходів негативного впливу [15, с. 25].

Водночас принцип невідворотності покарання має і свої межі, які законодавець пов'язує з часом, перебіг якого завершує кримінальне переслідування особи, що вчинила кримінальне правопорушення, а також негативні наслідки для неї.

Йдеться про інститути звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України), звільнення особи від покарання за закінченням строків давності (ч. 5 ст. 74 КК України) та звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироком суду (ст. 80 КК України) [20].

Висновки. Отже, можна підсумувати, що знання загальнотеоретичних питань щодо принципу невідворотності покарання має практичне значення для розуміння справедливості та сили покарання, оскільки некаральні засоби, що усувають саму сваволю злочинця, усвідомлюються не як засоби протидії та запобігання злочинності, а як засоби в мистецтві управління суспільством. На прикладі внесення законодавцем змін щодо вартості майна при відмежуванні дрібної крадіжки від кримінально караної крадіжки ми визначили можливе циклічне розбалансування системи «злочин–покарання», що не може не відобразитися на розумінні громадянами нашої держави реальної наявності невідтворюваності покарання та забезпечення верховенства права.

Список використаних джерел

1. Михайліченко Т. О. Дещо про ефективність покарання. *Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення механізму реалізації прав та свобод людини і громадянина* : матеріали круглого столу (м. Запоріжжя, 10 березня 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 37–41.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. 332 с.
3. Юридична енциклопедія : в 6 томах / Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 3. URL: https://leksika.com.ua/15190827/legal/kriminalna_politika.
4. Коломієць Ю. Ю. Кримінально-правова політика України : конспект лекцій. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 212 с.
5. Харитонов О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень : монографія. Харків : Право, 2010. 252 с.
6. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів : Закон України від 18.07.2024 р. № 3886–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#Text>.
7. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

8. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 р. № 4059–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>.

9. Гіда О. Є., Матвійчук В. К., Прилуцький Р. Б. та ін. Протидія злочинності та адаптація кримінального законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу : монографія. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2014. 552 с.

10. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

11. Давиденко В. Л., Бірукова Л. М. Покарання та його роль у системі протидії злочинності. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 листопада 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 166–168.

12. Коломієць Ю. Ю. Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст : автореф. дис... канд. юрид. наук. Одеса, 2005. 17 с.

13. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.

14. Хавронюк М. І. 10 років чинності КК України: час закріпити принципи. *Українське юридичне товариство*. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/desyat-rokiv-chinnosti-kk-ukrajini-chas-zakripiti-printsipi>.

15. Малетов Д. В. Принцип невідворотності покарання в аспекті функціонування Вищого антикорупційного суду України. *Правові горизонти*. 2021. Т. 14. № 2. С. 23–30.

16. Острогляд О. В. Характеристика принципів кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку України. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 99–105.

17. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р: ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97–ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

18. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#n4359>.

19. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2002. 398 с.

20. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341–ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Ivashko S.,

Ph.D in Law,

Head of the Department of Criminal-Executive
and Criminal Law,

Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2547-9276

THE PRINCIPLE OF INEVITABILITY OF PUNISHMENT IN CRIME PREVENTION IN UKRAINE

The article examines the theoretical and practical aspects of one of the special principles of criminal law — the inevitability of punishment. The legal nature of the principle of inevitability of punishment remains a subject of academic debate, given its importance both for criminal law doctrine and for practitioners in law enforcement agencies.

A major challenge for the state, society as a whole, and particularly for the entire law enforcement system, has been the active phase of Russia's war against Ukraine and the subsequent introduction of martial law. With the outbreak of the war and the need to investigate a large number of war crimes, crimes of aggression, and crimes against national security, critical opinions have emerged in legal literature and among practitioners regarding the actual existence of the principle of inevitability of criminal liability in the current legal system. These concerns relate to the practical application of law by public authorities acting within procedural frameworks. Specifically, this refers to the law enforcement activities carried out within the scope of their authority, aimed at solving and investigating criminal offenses.

Therefore, the article emphasizes the importance of the principle of inevitability of punishment as one of the mechanisms for preventing crime in Ukraine and ensuring the rule of law, particularly during wartime.

It is noted that abandoning or disregarding the principle of inevitability of punishment will inevitably lead to the collapse of the entire system of criminal law principles and the criminal policy of the state. In our view, this is due to the fact that the inevitability of criminal liability is, in its legal essence, a presumption established by the legislator as binding for all without exception.

It is also emphasized that the idea of inevitability of punishment, enshrined in this principle, has not only a criminal-legal but also a criminal-procedural nature. It underpins the state's activities in protecting citizens and society from criminal encroachments and offenses as a whole. Therefore, this principle is an integral part of the mechanism for preventing and combating crime.

Key words: martial law, war crimes, prevention, legislation, crime, criminal policy, criminal proceedings, criminal offense, criminal liability, inevitability of punishment, principles.

References

1. Mykhailichenko, T. O. (2016), "A few words about the effectiveness of punishment", *Criminal-legal, criminological, and criminal-executive support for the mechanism of realizing human and citizen rights and freedoms* : proceedings of the round table, Zaporizhzhia, pp. 37–41.
2. Fris, P. L. (2005), *Criminal-law policy of the Ukrainian state: Theoretical, historical, and legal problems* : monograph, Atika, Kyiv.
3. Legal Encyclopedia Editorial Board (1998), *Legal encyclopedia*, Vol. 3, Ukrainian Encyclopedia, Kyiv.
4. Kolomiets, Y. Y. (2024), *Criminal-law policy of Ukraine* : lecture notes, Yurinkom Inter, Kyiv.
5. Kharytonova, O. V. (2010), *Criminal-law views of O. F. Kistiakivskyi: Scientific heritage and its significance for modern criminal-law research* : monograph, Pravo, Kharkiv.
6. Ukraine (2024), *On amendments to the Code of Ukraine on administrative offenses and certain other laws regarding increased responsibility for petty theft and regulation of law enforcement activities* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
7. Ukraine (2010), *Tax Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
8. Ukraine (2024), *On the State Budget of Ukraine for 2025* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
9. Hida, O. E., Matviichuk, V. K., Prilutskyi, R. B., et al. (2014), *Countering crime and adapting Ukrainian criminal legislation and law to EU legislation and law*, National Academy of Management, Kyiv.
10. Dudorov, O. O. and Khavroniuk, M. I. (2014), *Criminal law* : textbook, Vaite, Kyiv.
11. Davidienko, V. L. and Birukova, L. M. (2020), "Punishment and its role in the system for combating crime", *Pathways to success and development prospects* : proceedings of the International Scientific and Practical Conference, KhNUiA, Kharkiv, pp. 166–168.
12. Kolomiets, Y. Y. (2005), *Inevitability of criminal liability: Legal nature and content* : abstract of PhD in Law Thesis, National University "Odessa Law Academy", Odesa.
13. Matyshevskiy, P. S. (2000), *Criminal law of Ukraine. General part* : textbook, Yurinkom Inter, Kyiv.

14. Khavroniuk, M. I. (2011), "Ten years of the Criminal Code of Ukraine: Time to consolidate principles", *Ukrainian Legal Society*, available at: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/desyat-rokiv-chinnosti-kk-ukrajini-chas-zakripiti-printsipi>.

15. Maletov, D. V. (2021), "The principle of inevitability of punishment in the functioning of the High Anti-Corruption Court of Ukraine", *Legal Horizons*, No. 14 (2), pp. 23–30.

16. Ostrohliad, O. V. (2022), "Characteristics of the principles of criminal-law policy at the current stage of Ukraine's development", *Private and Public Law*, No. 4, pp. 99–105.

17. Ukraine (1997), *European Convention on Human Rights* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

18. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

19. Stepaniuk, A. Kh. (2002), Current problems in the execution of punishments (essence and principles of criminal-executive activity: Theoretical-legal study : Law Doctor Thesis, Kharkiv.

20. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

Лазаренко А. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права,

Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-3808-6711;

Пузиревський М. В.,

доктор філософії з права,
старший викладач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права,

Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-8835-3238;

Тарієв С. Р.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права,

Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9338-4792

ВІКТИМОЛОГІЯ ПРОСТИТУЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена аналізу проституції як віктимного явища в умовах воєнного стану в Україні. Авторами з'ясовано, що воєнний стан спричинив зростання соціальної вразливості, особливо серед жінок, внутрішньо переміщених осіб і неповнолітніх, що підвищує ризик втягнення їх у сексуальну експлуатацію.

На основі віктимологічного підходу проституція авторами розглядається не лише як протиправне явище, а як логічний наслідок складних соціально-економічних обставин.

У статті авторами запропоновано практичні рекомендації щодо захисту прав жертв заняття проституцією, зокрема створення програм ресоціалізації, змін у законодавстві та посилення міжвідомчої співпраці.

Ключові слова: віктимологія, жертва, проституція, сексуальні послуги, кримінальне правопорушення, воєнний стан, злочинність.

Постановка проблеми. У сучасному цивілізованому світі проблема проституції залишається складним та багатогранним суспільним явищем, що набуває особливої гостроти в умовах суспільних криз, а саме збройних конфліктів і надзвичайних ситуацій. Так, з початком повномасштабного вторгнення росії

в Україну у 2022 р. значно зросли соціальні ризики, зокрема збільшилась кількість осіб, які потрапляють у ситуації сексуальної експлуатації або ж торгівлі людьми. У цьому контексті проституція поступово набуває нових форм, а віктимологічні аспекти зазначеного суспільного явища потребують ґрунтового наукового дослідження.

Воєнний стан як масштабне суспільне явище спричиняє порушення звичного способу життя, масове переміщення населення, зниження рівня доходів, втрату житла, родинних зв'язків і засобів до існування. У таких умовах зростає вразливість окремих соціальних груп: жінок, підлітків, внутрішньо переміщених осіб, біженців. Частина з них через складні життєві обставини може опинитися у сфері комерційної сексуальної експлуатації, зокрема проституції, що потребує уваги з боку віктимології – науки про жертв кримінальних правопорушень та інші категорії постраждалих осіб.

Актуальність дослідження також зумовлена необхідністю комплексного аналізу соціальних і правових механізмів, що впливають на залучення осіб до проституції в умовах воєнного стану, а також вивчення змін у характері й масштабах цього явища. Особливої уваги потребує аналіз факторів, які сприяють формуванню віктимного статусу таких осіб, а також визначення можливостей для їхнього захисту та ресоціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам кримінальної віктимології загалом та віктимології проституції зокрема приділена значна увага в наукових розвідках провідних вітчизняних учених, а саме: А. Бабенка, І. Бандурки, О. Бандурки, І. Богатирьова, В. Василевича, В. Голіни, Б. Головкина, С. Денисова, А. Джужі, О. Джужі, В. Загамули, А. Закалюка, О. Костенка, О. Кулика, М. Куратченка, В. Лазарева, М. Ларченко, О. Литвинова, Г. Мискової, Є. Назимка, А. Небитова, А. Орлеана, Є. Письменського, Т. Пономарьової, Н. Рогатинської, С. Романцової, О. Свінцицької, О. Синеокого, В. Тулякова, Я. Шестопалової та інших відомих науковців.

При цьому окремо треба зазначити, що станом на 2025 р. в Україні на дисертаційному (монографічному) рівні

проблематика віктимологічних аспектів проституції вже неодноразово була предметом дослідження, а саме:

– дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Плотнікової Аліни Володимирівни на тему «Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією» (м. Харків, 2010 р.) [1];

– дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Шевчук Тетяни Анатоліївни на тему «Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання» (м. Харків, 2011 р.) [2];

– дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Снісаренко Крістіни Сергіївни на тему «Кримінологічний аналіз і запобігання організації заняття проституцією» (м. Харків, 2014 р.) [3];

– дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з права Коссе Валерія Валерійовича на тему «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання сутенерству та втягненню особи в заняття проституцією» (м. Кропивницький, 2025 р.) [4].

Метою статті є визначення специфіки віктимології проституції в умовах воєнного стану, аналіз чинників, що сприяють втягненню осіб до цієї діяльності, та розроблення рекомендацій щодо підвищення й покращення ефективності захисту їхніх прав.

Виклад основного матеріалу. Віктимологія як наука досліджує феномен жертви кримінального правопорушення, її поведінку, взаємодію з правопорушником, державними та соціальними інституціями. Віктимологічний підхід дозволяє розглядати проституцію не лише як протиправну діяльність (відповідно до чинного національного законодавства України), але і як соціально обумовлений процес, у якому особа часто стає жертвою обставин, насильства чи економічної експлуатації.

Поняття «жертва» (від лат. *victima* – жертва) у сучасній віктимології трактується дещо ширше, аніж у кримінальному праві, охоплюючи також тих осіб, які зазнали шкоди внаслідок соціальних, економічних або психологічних чинників. У контексті явища проституції жертвою може бути не тільки особа,

яка стала об'єктом насильства чи торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, а й та, яка з певних незалежних, об'єктивних причин опинилася в ситуації соціальної вразливості й не мала будь-яких альтернатив для забезпечення власного існування.

Що ж стосується конкретизації заходів «віктимологічної профілактики втягнення в заняття проституцією», то, на думку Т. Шевчук, їх доцільно розглядати у таких площинах:

1. *В організаційно-управлінській сфері.* До заходів віктимологічної профілактики втягнення в заняття проституцією, що слід уживати в організаційно-управлінській діяльності, потрібно віднести ті, що пов'язуються з функціонуванням системи державних і недержавних органів та установ, одним із напрямів діяльності яких є профілактика втягнення в заняття проституцією [5, с. 148].

2. *В інформаційній сфері.* Інформаційний напрям профілактики втягнення в заняття проституцією пов'язаний насамперед з використанням потенціалу засобів масової інформації, адже саме вони на сьогодні відіграють важливу роль у вирішенні багатьох соціальних завдань, зокрема пов'язаних з профілактикою злочинності [5, с. 149].

3. *У правовій сфері.* Правовий вектор віктимологічної профілактики втягнення в заняття проституцією має бути спрямований насамперед на забезпечення нормативного супроводження реалізації відповідними суб'єктами заходів віктимологічної профілактики. Необхідність розроблення цього напрямку обумовлюється постійними змінами в законодавстві та реформуванням правоохоронних органів [5, с. 150].

4. *У виховній сфері.* Виховний напрям віктимологічної профілактики втягнення в заняття проституцією полягає у здійсненні поступального впливу на молоде покоління та дорослих осіб, корекція поведінки людей, приведення її у відповідність до вимог права та моралі [5, с. 150].

При цьому, на нашу думку, теоретико-прикладні засади дослідження проституції як віктимного явища в умовах воєнного стану в Україні повинні базуватися на таких підходах:

– *соціологічному* (розгляд проституції як результату соціальної нерівності, маргіналізації, бідності тощо);

– *психологічному* (вивчення психотравм, залежності, впливу дитячих і підліткових переживань тощо);
– *кримінологічному* (аналіз тіньових ринків, кримінальних груп, що контролюють сексуальні послуги тощо);
– *феміністичному* (розгляд проституції як вияву системного насильства над жінками тощо).

Тож проституція не є однозначно добровільною діяльністю – у багатьох випадках вона стає наслідком зовнішнього примусу, залежності або ж безвиході особи. Особливо це актуалізується в умовах воєнного стану, коли зростає рівень бідності, безробіття та психологічної нестабільності в суспільстві.

При цьому загальновизнаним фактом є те, що проституція – одне з найдавніших суспільних явищ, що існувало в усі історичні епохи (періоди). Проте, зважаючи на сталі позиції сучасної кримінальної віктимології, її потрібно розглядати не як кримінальне правопорушення, а як вияв складних соціальних процесів, де велика кількість жінок (та іноді чоловіків) опиняються у становищі жертви.

Зі свого боку, *ключовими факторами*, що сприяють віктимізації осіб у сфері проституції в умовах воєнного стану, на нашу думку, є:

1) *економічна залежність* (відсутність джерел доходу, бідність, втрата роботи тощо);

2) *внутрішнє переміщення* (біженці, переселенці, внутрішньо переміщені особи, особливо жінки з дітьми тощо);

3) *насильство в сім'ї або під час евакуації / перебування в тимчасових притулках*;

4) *втрата соціальних зв'язків* (з родичами, друзями, підтримки з боку адміністративно-територіальної громади тощо);

5) *залежність від інших (третіх) осіб* (сутенерів, волонтерів, «помічників», які маніпулюють наданням допомоги тощо);

6) *травматичний досвід* (посттравматичний стресовий розлад, депресія, втрата мотивації тощо).

Окрім того, умови воєнного стану в Україні спричиняють зростання тіньових ринків, зменшення контролю вітчизняних правоохоронних органів за незаконною діяльністю, що створює «благодатне» підґрунтя для експлуатації. На жаль, проституція

стає для багатьох людей формою виживання, а не їхнього усвідомленого вибору.

На нашу думку, воєнний стан в Україні суттєво вплинув на структуру та динаміку проституції, зокрема зумовив такі тенденції:

– *збільшення рівня поширення онлайн-проституції*. Через ризики та небезпеку перебування на вулицях діяльність значною мірою перемістилася в онлайн-простір: вебкамери, соціальні мережі тощо;

– *збільшення попиту з боку військовослужбовців*. На жаль, воєнний стан створює ситуації, коли сексуальні послуги стають способом зняття психічної напруги, що також призводить до сексуальної експлуатації жінок у прифронтових регіонах України (Чернігівська, Сумська, Харківська, Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська та Херсонська області);

– *залучення неповнолітніх до заняття проституцією*. В умовах економічної кризи неповнолітні особи стають особливо вразливими до вербування, зокрема через обіцянки заробітку чи матеріальної «допомоги»;

– *зниження можливостей втручання правоохоронних органів*. Через перевантаженість системи соціального захисту вітчизняні правоохоронні органи не завжди виявляють або розслідують випадки втягнення осіб у заняття проституцією;

– *збільшення впливу організованої злочинності*. У низці випадків спостерігається залучення організованих злочинних груп (кримінальних «структур»), що експлуатують жінок, прикриваючись «евакуацією» чи «працевлаштуванням» за кордоном.

Водночас ми безсумнівно підтримуємо позицію В. Коссе, який зазначає, що особливості взаємодії кримінального правопорушника з жертвою в механізмі реалізації кримінально протиправного умислу на втягування/примушування до зайняття проституцією полягають у наявності таких зв'язків «кримінального правопорушника» та «жертви»:

1) *віктимний полізв'язок* (за умови, якщо діяння вчинене організованою злочинністю) – особа взаємодіє з кількома співучасниками, виконуючи додаткові (окрім надання

сексуальних послуг) функції (наприклад, умовляє інших потенційних жертв);

2) *відсутність безпосереднього зв'язку* – жертва та кримінальний правопорушник не мають досвіду взаємодії (у випадках вразливого стану потерпілої особи);

3) *взаємний зв'язок* – жертва добровільно погоджується на пропозицію надавати сексуальні послуги за матеріальне винагородження;

4) *насилницький зв'язок* – жертва надає сексуальні послуги через фізичне / психічне насильство кримінального правопорушника або погрозу його застосування [6, с. 161].

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження дозволяє зробити важливі аргументовані висновки щодо стану та особливостей віктимологічного виміру проституції в умовах воєнного стану в Україні.

По-перше, проституція в умовах воєнного стану – це не тільки моральна або кримінально-правова проблема, а насамперед – соціальне віктимне явище, коли особи, які надають сексуальні послуги, дуже часто є жертвами обставин, експлуатації, насильства або системної вразливості. Так, воєнний стан суттєво посилив ризики втягнення до проституції, зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, особливо жінок з дітьми, які втратили джерела існування та соціальні зв'язки. Це створює умови для експлуатації як з боку організованих злочинних груп, так і окремих осіб.

По друге, держава на сьогодні не забезпечує повною мірою ефективного механізму захисту прав жертв проституції. Переважна більшість постраждалих від проституції осіб не звертаються за допомогою до вітчизняних правоохоронних органів через страх «покарання», суспільного осуду або повторної віктимізації, що створює «замкнене коло» їхньої соціальної ізоляції та залежності.

По-третє, для покращення ситуації у сфері віктимологічного виміру проституції в умовах воєнного стану в Україні нами пропонується:

а) внести зміни до національного законодавства України, передбачивши де-юре та де-факто визнання осіб,

втягнутих у проституцію, такими, які перебувають у стані соціальної вразливості;

б) надати чітке визначення статусу «жертви сексуальної експлуатації» в умовах воєнного стану;

в) розробити державну програму захисту осіб, які опинилися в ситуації примусової проституції, зокрема:

1) створити центри соціальної підтримки (тимчасові притулки, правова допомога, медичне обслуговування тощо);

2) впровадити програми реінтеграції та професійної перепідготовки; залучення громадських організацій і міжнародних партнерів до системної підтримки жертв проституції;

3) посилити роботу вітчизняних правоохоронних органів у сфері виявлення та допомоги жертвам сексуальної експлуатації, особливо в тих регіонах, де фіксуються великі потоки внутрішньо переміщених осіб або ведення активних бойових дій;

4) проводити регулярні соціологічні дослідження структури та динаміки проституції в умовах воєнного стану для формування державної соціальної політики з урахуванням реальної ситуації в адміністративно-територіальних громадах;

5) забезпечити проведення міжвідомчої співпраці між профільними міністерствами України (Міністерством соціальної політики, Міністерством внутрішніх справ, Міністерством юстиції, Міністерством охорони здоров'я) та громадськими організаціями щодо захисту прав тих осіб, які постраждали від сексуальної експлуатації;

6) посилити інформаційно-просвітницьку діяльність, спрямовану на запобігання сексуальному насильству, зокрема серед молоді, внутрішньо переміщених осіб та осіб, які втратили житло чи роботу внаслідок агресивної, загарбницької війни росії проти України.

Список використаних джерел

1. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 260 с.

2. Шевчук Т. А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 227 с.

3. Снісаренко К. С. Кримінологічний аналіз і запобігання організації заняття проституцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 229 с.

4. Коссе В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання сутенерству та втягненню особи в заняття проституцією : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2025. 212 с.

5. Шевчук Т. А. Віктимологічна профілактика втягнення в заняття проституцією. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 146–152.

6. Коссе В. В. Особа жертви сутенерства або втягнення у заняття проституцією. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 156–161.

Lazarenko A.,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Criminal-Executive and Criminal Law,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3808-6711;

Puzyrevskyi M.,

PhD in Law,
Senior Lecturer of the Department
of Criminal-Executive and Criminal Law,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8835-3238;

Tahiev S.,

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department
of Criminal-Executive and Criminal Law,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9338-4792

VICTIMOLOGY OF PROSTITUTION UNDER MARTIAL LAW

The article explores prostitution as a complex social and victimological phenomenon that is acquiring new forms in the context of martial law in Ukraine. Since the beginning of Russia's full-scale invasion in 2022, the risks of sexual exploitation, human trafficking, and the involvement of socially vulnerable populations in prostitution have significantly increased. Particular attention is paid to the victimological approach, which allows for viewing individuals involved in prostitution not merely as offenders, but primarily as victims of circumstances, social violence, poverty, loss of housing, and lack of social support.

The study analyzes the main factors contributing to victimization: economic dependence, internal displacement, domestic violence, loss of social ties, psychological trauma, and the influence of organized crime. New trends are identified, including the growth of online prostitution, increased demand in frontline regions, involvement of minors, and reduced effectiveness of law enforcement response. The conclusions justify the need for legislative changes, formal recognition of the victim status of such individuals, creation of a comprehensive social protection system, reintegration programs, and interagency cooperation.

The author's proposes several recommendations aimed at improving state policy to combat sexual exploitation during armed conflict. It is emphasized that prostitution in wartime should be viewed not only through the lens of criminal law, but also as a consequence of systemic vulnerabilities and a failure of state protective mechanisms.

Key words: *victimology, victim, prostitution, sexual services, criminal offense, martial law, criminality.*

References

1. Plotnikova, A. V. (2010), Criminal liability for organizing prostitution, Legal Sciences thesis, Kharkiv.
2. Shevchuk, T. A. (2011), Pimping and involvement of a person in prostitution: Criminological characteristics and prevention, Legal Sciences thesis, Kharkiv.
3. Snisarenko, K. S. (2014), Criminological analysis and prevention of organizing prostitution, Legal Sciences thesis, Kharkiv.
4. Kosse, V. V. (2025), Criminal law and criminological foundations for the prevention of pimping and involvement of a person in prostitution, PhD in Law thesis, Kropyvnytskyi.
5. Shevchuk, T. A. (2019), "Victimological prevention of involvement in prostitution", *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, No. 2 (21), pp. 146–152.
6. Kosse, V. V. (2023), "The victim of pimping or involvement in prostitution", *Topical Issues of Domestic Jurisprudence*, No. 2, pp. 156–161.

II. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.8:351.74:342.7

DOI 10.32755/sjcriminal.2025.02

Галай А. О.,

доктор юридичних наук, професор,
начальник науково-дослідного центру
пенітенціарії та кримінальної юстиції
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-8184-6336;

Гречанюк С. К.,

доктор юридичних наук, професор, ректор,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2000-9523

КАДРОВІ ТА ІНШІ УПРАВЛІНСЬКІ ОСНОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОСАД ІНСПЕКТОРІВ З ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ

У статті розглядаються перші етапи запровадження проєкту із запобігання катуванням в українській пенітенціарній системі. Описуються управлінський запуск та кадрові процедури, що стосуються реалізації проєкту із запровадження посад інспекторів з дотримання прав засуджених. Підкреслюється, що проєкт спрямований на викорінення жорстокого поводження з в'язнями. Автори вважають, що запровадження посад інспекторів з дотримання прав засуджених може покращити ситуацію із забезпеченням прав засуджених. Стаття також аналізує виклики та труднощі, з якими зіткнулася пенітенціарна система у цьому процесі.

Ключові слова: катування, тортури, права людини, права засуджених, права в'язнів, захист прав, запобігання катуванням, поводження з в'язнями, Європейський суд з прав людини, міжнародні стандарти, правозахисні механізми, правоохоронні органи, в'язничний менеджмент, пенітенціарна реформа.

Постановка проблеми. Українська в'язнична система продовжує трансформуватися від радянської до європейської. Незважаючи на тридцятилітній період функціонування в незалежній державі, численні нормативно проголошені реформи та оновлення підходів на операційному рівні

виконання покарань, численні реалізовані проєкти комплексної експертної підтримки від міжнародних організацій, у ній все ще виявляються неприйнятні практики порушення прав в'язнів, приниження людської гідності та невинуватого або надмірного насильства щодо утримуваних осіб, які відбувають покарання.

Одним із проєктів, що має викорінити неприйнятне поводження з в'язнями (жорстокість, приниження гідності, дії з ознаками катування), є введення у виправних колоніях України посадовців – інспекторів з дотримання прав засуджених і запобігання катуванням.

Мета статті. Ця стаття продовжує серію публікацій про реалізацію вищезгаданого проєкту і має на меті охарактеризувати управлінський запуск та кадрові процедури, запроваджені в'язничною системою України для запуску проєкту щодо інспекторів з дотримання прав засуджених.

Серія публікацій про інспекторів з дотримання прав засуджених може бути корисною передусім цим посадовцям, оскільки проєкт не вийшов на період сталого функціонування за час управлінської каденції авторів статті. При цьому текст актуальний і для інших представників системи, її організацій-стейкхолдерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На рівні теоретико-правових узагальнень питання катування в'язнів в установах виконання покарань розглядали С. Булавина, М. Гнатовський, Л. Скрекля, Л. Тімофєєва, Г. Телесницький, В. Човган, Е. Шишкіна, Д. Ягунов та інші дослідники. З прикладної практичної позиції нами були опрацьовані численні результати моніторингових візитів і правозахисних кейсів Офісу Омбудсмана, Національного превентивного механізму, громадських організацій «Українська Гельсінська спілка з прав людини», «Зміна», «Харківська правозахисна група», «Україна без тортур», рішення Європейського суду з прав людини, аналітичні матеріали міжнародних організацій щодо порушень прав в'язнів в Україні. Оскільки дизайн національного проєкту із запобігання катуванням в'язнів був визначений саме авторами статті під час перебування у складі

керівництва в'язничної системи у 2019–2024 роках, ці напрацювання також були використані в розробленні методології дослідження та викладенні матеріалу.

Виклад основного матеріалу. У свідомості керівництва в'язничної системи з урахуванням наявних механізмів та все ще наявної критики стосовно забезпечення прав засуджених сформувалось розуміння необхідності вжити додаткові заходи із запобігання катуванням.

Для глибшого розуміння цього висновку варто відзначити законодавчу та управлінську конструкцію, у якій функціонують пенітенціарні установи України сьогодні і як формується позиція їхніх посадовців. Політикоформувальний вплив на виконання кримінальних покарань та кадрово політика в частині керівників установ є прерогативою Міністерства юстиції. Координаційний вплив здійснює Департамент з питань виконання кримінальних покарань із залученням міжрегіональних управлінь як управлінських суб'єктів, що безпосередньо працюють з установами виконання покарань. Отже, якщо права людини персоналом ДКВС і зокрема менеджментом міжрегіональних управлінь розглядається як питання політичне, небазове, пріоритет відповідно встановлюється стосовно інших питань.

Життєдіяльність системи в період недостатності бюджетного фінансування, керованість установ у час війни і наявного складного спецконтингенту осіб, які в них утримуються, збереження досвідченого кадрового складу – ці та інші подібні питання зазвичай перемагають питання прав людини серед конкуренції пріоритетів у свідомості управлінського персоналу регіонального рівня. Цей персонал є досвідченими практиками, які сформувались як фахівці переважно у 1990-ті роки – період ігнорування прав людини та відвертої експлуатації праці в'язнів (радянський підхід); кооперації з країнами колишнього радянського союзу за російським взірцем; час, коли в'язничні системи не забезпечувалися, а «виживали».

Урешті відповідальною ланкою за забезпечення прав засуджених у конкретній установі виконання покарань є її

керівник разом з іншими представниками адміністрації. Це так само стосується переважно досвідчених практиків з професійною свідомістю, у якій переважає безпека і життєздатність установи, а права і доброзичливі взаємини з в'язнями (концепція динамічної безпеки) часто розглядаються як нова й не до кінця сформована (чи радше зрозуміла) концепція.

Що ще впливає на бачення керівником установи своєї місії на посаді? Через поганий матеріальний і фізичний стан установ (недостатнє бюджетне фінансування впродовж тридцяти років установ, більшість яких були побудовані в середині минулого століття, а деякі – ще раніше) та наявної практики моніторингів різними суб'єктами справ у Європейському суді з прав людини – права людини здебільшого сприймаються керівництвом установ як права на гідні умови тримання. Наявна кримінальна політика (декриміналізація, нормативні можливості дострокового звільнення, декілька ітерацій звільнень засуджених для захисту Батьківщини) сформувала стан справ, коли значна частина засуджених є «кар'єрною» (розглядають злочини як єдиний можливий спосіб життя), понад 5 % з них засуджені до довічного позбавлення волі. Державна фінансова політика, коли заробітна плата персоналу в'язниць найменша серед інших правоохоронних органів, розмиває кадровий склад (люди звільняються або без обмежень переходять до більш високооплачуваних структур) і об'єктивно зумовлює постійний кадровий голод.

Через усі ці обставини питання гідності, поваги до прав людини підсвідомо відступали на другий план поряд із безпекою, керованістю, взагалі можливістю функціонування установ.

Перелічене впливає на позицію керівництва установ виконання покарань і є ризиками єдиної політики забезпечення ефективного виконання кримінальних покарань на засадах верховенства права, динамічної безпеки та ресоціалізації. У цій стартовій точці відліку було запроваджено у 2024 році проєкт із запобігання катуванням та жорстокому поводженню з в'язнями.

Про наявність управлінської волі вищої ланки в'язничної системи забезпечувати права в'язнів, не допускати порушення прав та реагувати на виявлені порушення свідчать вищенаведені

факти реагування на кожне з повідомлень про жорстоке поводження. Про це свідчить і утворення наприкінці 2021 року спеціалізованого управління забезпечення прав ув'язнених і засуджених у штаті Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, метою якого є втілення в життя ефективних підходів із забезпечення прав утримуваних осіб. Це управління створювалось на проєктній основі і мало станом на завершення 2024 року сталі проєкти та інструменти діяльності, що підтверджували його результативність. Наведемо лише два приклади для наочності: завдяки впровадженому інструменту контролю у 2023 та 2024 роках було доказово усунуто 90 % порушень прав, виявлених під час моніторингів різними структурами [1]; у звіті за 2024 р. Комітету з питань запобігання катуванням уперше було зазначено про відсутність системних скарг засуджених стосовно жорстокого поводження [2].

Водночас стала очевидною неможливість забезпечити викорінення випадків катування, жорстокого поводження і приниження гідності в'язнів за наявності кадрового ресурсу лише на центральному рівні. Зокрема, спроби системно зацікавити керівників нижчого рівня питаннями забезпечення прав в'язнів натикались на наявні стереотипні уявлення керівників установ та регіонів про вторинність цього аспекту поряд з іншими, прогалини їхніх знань про права засуджених, а також відсутність сталої управлінської ланки, що займається питаннями прав.

Попередні експерименти з визначення додатково до основних обов'язків зазвичай соціально-виховної роботи регіональних менеджерів, які відповідають за права людини, були невдалими з різних причин, головною з яких стала незацікавленість цих «менеджерів» і відсутність можливості ефективно використовувати управлінський вплив на них за умови їхньої потрійної підпорядкованості. Адже в умовах постановки інших завдань і стимулювання керівниками міжрегіональних управлінь сталих, більш «природних» завдань з організації соціально-виховної роботи завдання з дотримання прав в'язнів сприймалися більшістю «регіональних менеджерів» як надмірні, зайві та незрозумілі. Лише окремі з регіональних

відповідальних за права в'язнів працювали або намагались працювати результативно в цьому напрямі.

Тому робочою ідеєю проєкту викорінення катування та посилення уваги до прав в'язнів було створення нових посад, щоб посадові особи відповідали за права безпосередньо в установах.

Про запровадження спеціального проєкту з викорінення неприйнятних практик фізичного та ментального порушення прав в'язнів на першому етапі відбування покарання було оголошено на публічному заході в липні 2024 року [3]. Отже, від стартового обґрунтування до призначення перших інспекторів з прав в'язнів минуло менше 6 місяців.

Розуміючи складність питання для недостатньо розвинутої стосовно прав людини в управлінському плані української в'язничної системи і наявність катувань навіть у більш розвинених країнах Європи, а також де-факто відсутність достатніх ресурсів та матеріально-технічної допомоги з боку міжнародних представників, стартове бачення і основне завдання проєкту було визначено доволі вузько.

Розкриємо елементи запуску проєкту і базовий зміст функціоналу інспекторів з дотримання прав засуджених як ретроспективне відтворення для повнішого усвідомлення змісту цієї посади з менеджерської позиції Департаменту з питань виконання кримінальних покарань. Оскільки є підстави прогнозувати поступову структурну декомпозицію проєкту із запровадження посад інспекторів з дотримання прав засуджених, такий ретроспективний підхід дозволить відтворити його важливі компоненти в первинному дизайні.

Базове бачення проєкту. *Метою проєкту* стало викорінення катування під час чутливих з позиції прав засуджених процедур роботи установ виконання покарань.

Робочою групою проєкту була обґрунтована трирівнева управлінська модель: Департамент (управління з дотримання прав засуджених), регіональний рівень (сектори з дотримання прав засуджених у міжрегіональних управліннях та відповідальні особи в регіонах без міжрегіонального управління), виправні колонії (старші інспектори з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням). На думку команди проєкту, за умови ефективної

організації і пріоритетності цього проєкту з боку керівництва системи така система організаційно спроможна суттєво покращити стан справ з правами засуджених. На першому етапі було визначено необхідність сформувати найскладнішу ланку – інспектори з дотримання прав засуджених – у виправних колоніях та сформувати їх новий для системи функціонал.

Чутливими з позиції прав в'язнів процедурами було визначено планові та позапланові заходи на території установи, під час яких може бути завдана шкода життю і здоров'ю засуджених, порушено їхні права, вчинено жорстоке поводження, що принижує гідність (обшуки, застосування сили та/або спецзасобів, відправлення до дисциплінарного приміщення тощо).

Тобто інспектор з прав в'язнів (робоча назва, повна назва посади – старший інспектор з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням) має забезпечити профілактичний контроль або, простіше, власну присутність, пов'язану не з кожним аспектом життєдіяльності виправної колонії, а тими її аспектами, які є більш вразливими до порушень прав. Також процедур може бути багато, і вони відрізняються залежно від контексту установи. Тому визначили як однозначні (прийом засуджених) і рекомендовані (обшуки, дисциплінарні практики) процедури, так і було інстальовано інноваційний інструмент оцінки всіх подібних ризиків для поступового і регулярно оновлюваного процесу ідентифікації всіх актуальних на конкретний час ризиків для прав засуджених. Зміст цього складного інструменту буде розкрито окремо.

Таке бачення стосовно функціоналу інспекторів з прав в'язнів було сформовано ще під час запуску проєкту і використано на етапі добору на посади.

Масштаб і пріоритетність визначення установ виконання покарань. *Масштабом проєкту* було визначено виправні колонії. Це рішення витікало з обмеженого бюджету проєкту, а також можливостей управління дотриманням прав засуджених безпосередньо координувати роботу кожного інспектора, подекуди захищаючи його від нераціонального впливу з боку локальних керівників. Тому слідчі ізолятори

та установи виконання покарань не формували посади інспекторів з дотримання прав засуджених: їхні виклики і проблемні моменти щодо прав людини інші, ніж у виправних колоніях. Так само через менші виклики щодо порушень прав засуджених під час обмеження волі у виправних центрах такої посади також не запроваджували.

Ба більше, розуміючи складність одномоментно знайти компетентних і вмотивованих працівників на ці посади, було вжито аналітичні кроки для визначення виправних колоній, у яких необхідно укомплектувати посади інспекторів з дотримання прав засуджених у пріоритетному порядку. Для цього провели опитування експертів спеціалізованих громадських організацій за методом Дельфі та інтерв'ювання досвідчених управлінців в'язничної системи (обидві групи експертів висловили свою позицію, у яких виправних колоніях є проблеми з правами засуджених). На зведені оцінки за наслідками цих консультацій були накладені результати завершеного напередодні запуску проєкту дослідження громадської організації «Харківська правозахисна група». Дослідження виявило установи виконання покарань, з яких протягом року практично не вийшло жодної скарги від засуджених, що свідчить про обмеження такого права і потребує коректив.

Наведемо результати цього дослідження з пріоритетності добору інспекторів з дотримання прав засуджених.

Кількість згадувань як установ з проблемами для забезпечення прав в'язнів	Назви виправних колоній (у тексті таблиці – ВК), розміщених за кількістю згадувань та за алфавітом
4 або 5 згадувань	Темнівська ВК № 100, Харківська ВК № 43, Олексіївська ВК № 25
2 або 3 згадування	Качанівська ВК № 54, Софіївська ВК № 45 (одночасно з проведенням дослідження була реорганізована і припинила існування в такому статусі), Божківська ВК № 16, Біленьківська ВК № 99, Диканівська ВК № 12, Збаразька ВК № 63, Коломийська ВК № 41, П'ятихатська ВК

	№ 122, Первомайська ВК № 117, Покровська ВК № 17, Холодногірська ВК № 18
Одне згадування	Бориспільська ВК № 119, Вінницька ВК № 86, Диканівська ВК № 12, Кагарлицька ВК № 115, Казанківська ВК № 93, Кам'янська ВК № 34, Катеринівська ВК № 46, Коростенська ВК № 71, Маневицька ВК № 42, Наддериженська ВК № 65, Південноукраїнська ВК № 83, Райківська ВК № 73, Синельниківська ВК № 94, Сокирянська ВК № 67, Солонянська ВК № 21, Сумська ВК № 116

Дослідження містило рекомендаційний характер, тому добір на посади в ці установи оголошували так само, як і в інші 56 виправних колоній. Проте комісії з проведення добору приділяли додаткову увагу кандидатам, які подані на посади саме в цих колоніях, що мало на меті пріоритезувати з позиції швидкості та якості добору кандидатів на посади в установах, які потребують посиленої уваги.

Кадрова процедура. Щоб первинно знайти компетентних кандидатів на ці посади, було визначено кілька базових засад: 1) елементи конкурсності добору; 2) широке оприлюднення можливості та ініціативний порядок подання на посаду інспектора; 3) залучення до добору представників експертної правозахисної спільноти.

Конкурсність полягала в послідовних етапах подання на посаду з резюме та мотиваційним листом; базовому залученні альтернативних кандидатів з можливістю порівняння їхніх компетенцій та вольових якостей; формалізованих етапах аналізу первинних документів та співбесіди; а також урегульованому факультативному етапі додаткового індивідуального завдання кандидатам, щодо яких комісія не ухвалила достатнього первинного рішення на співбесіді.

Широке оприлюднення та ініціативність добору полягали в можливості податись на конкурс як через адміністрацію виправної колонії, так і самостійно або ж за власною

ініціативою звернутись до адміністрації установи. Практика співбесід з кандидатами показала використання всіх цих варіантів. А широкому розголосу сприяла управлінська вказівка про розміщення оголошень про відкриті вакансії на основній сторінці у соцмережі Департаменту, міжрегіонального управління та конкретних установ виконання покарань (див. напр. [4]), а також одночасно на кількох сайтах оголошень про вакансії (аналіз показав, що було використано не менш як шість популярних в Україні сайтів: work.ua [5], robota.ua [6], lobbyX [7], jooble.org [8], jobs.ua [9], vakansii.ua [10]).

До речі, така широка інформаційна кампанія також відбулася вперше у кадровій практиці в'язничної системи України, і реальне усвідомлення її результативності важливе в подальших експериментальних кадрових процедурах.

Залучення експертної громадськості до добору полягало у формуванні робочої групи з правом ознайомлюватись і надавати дорадчий голос під час усіх конкурсних процедур, засідань спільних комісій Департаменту і громадськості з проведення співбесід з кандидатами з персональним голосуванням членів комісій. Позиції організацій, що долучились до проведення добору кандидатів на посади інспекторів з прав засуджених (Українська Гельсінська спілка з прав людини, Центр прав людини "ZMINA", інші знані експерти-правозахисники без формалізованого зв'язку з громадськими організаціями), допомогли оцінити кандидатів на посади. Такий крок викликав насторожене здивування представників експертної громадськості, які не звикли до партнерськоорієнтованої діяльності ДКВС, що висвітлено ними в публікаціях учасників добору, представників цих громадських організацій [11; 12].

Методологія оцінки кандидатів та процедура проведення спеціального добору була визначена наказом Департаменту з питань виконання кримінальних покарань від 11.10.2024 № 291. У наказі було врегульовано критерії, етапи оцінювання, складові оцінки (особиста вмотивованість, професійна компетентність і бездоганна репутація), формування робочих груп (комісій) та усунення конфлікту інтересів під час голосування.

Наказ не змінив законодавчих основ добору і призначення в системі ДКВС України, він визначив *ad hoc* процедуру, яка посилює конкурсні основи і реальність врахування особистих характеристик при призначенні. Важливо зазначити, що врегулювання добору кандидатів на ці посади може бути використане як модель конкурсного добору на посади в системі ДКВС України, коли система зважиться до такого розвитку кадрових процедур.

При цьому в робочому порядку було усвідомлено первинну вразливість стосовно ефективності добору на посади інспекторів з прав засуджених: низька фінансова, територіальна і моральна мотивація посади, а також її змістова конфронтація з наявною концепцією діяльності з позиції адміністрації практично кожної установи виконання покарань. Крім цього, чинне законодавство встановлює вимогу для офіцерських посад мати 2-річний стаж роботи у в'язничній системі або в інших правоохоронних органах України, що обмежує потрапляння представників цивільного суспільства до кола потенційних кандидатів. Розуміючи це, було ухвалено рішення про альтернативність кандидатів (кожна установа мала підібрати не менше двох кандидатів), допуск до добору шляхом самовисування представників як ізсередини, так і позасистемних, агітаційна робота з іще порівняно молодими представниками системи (випускниками Пенітенціарної академії останнього року випуску перед впровадженням проєкту-2024).

У подальшому з офісу Омбудсмена надходило зауваження, що для призначення на посади інспекторів з прав засуджених необхідний попередній досвід у релевантній діяльності, та висловлювалась критика стосовно призначення кількох надто молодих і недосвідчених (на думку офісу) інспекторів, які короткий час (близько пів року) працювали в установах виконання покарань, будучи випускниками Пенітенціарної академії України. Насправді компетентність у цьому випадку пов'язується не лише зі стажем, а й з відсутністю негативного мислення і стереотипів щодо прав засуджених, які з'являються у в'язничних колективах, де слабка або відсутня культура сервісу. Тому група молодих випускників, компетентність яких

оцінила змішана колегія під час співбесід, були не гіршими кандидатами, ніж інші, з більшим досвідом в'язничної діяльності. Принаймні це твердження було актуальне на час первинної фази проєкту.

Наведемо первинний аналіз переліку кандидатів на посади. На 56 оголошених вакансій отримано 102 заявки. Середній вік кандидата – 34 роки. З-поміж кандидатів було 70 % чоловіків, 30 % жінок. Попередній бекграунд кандидатів розподілявся таким чином: 48 % – особи, що перебувають на офіцерських посадах, 26,5 % – молодші інспектори в установах ДКВС, 3,9 % – працівники органів пробації, 21,6 % – інші особи. За рівнем освіти 24,4 % – магістри права, 28,3 % – магістри інших спеціальностей, 18,9 % – бакалаври права, 28,3 % – бакалаври інших спеціальностей.

Серед цих кандидатів до співбесід допустили 88 осіб, з-поміж них позитивне рішення було прийнято щодо 40 % кандидатів (60 % кандидатів показали недостатню підготовленість до такої діяльності або самостійно зняли свої кандидатури) [13].

Висновки. Підбиваючи підсумки добору на посади старших інспекторів з прав засуджених та запобігання катуванням в установах виконання покарань, можна констатувати, що подібна за складністю і якістю організації процедура була для доволі консервативної системи ДКВС України проведена чи не вперше. З управлінської точки зору практично кожне з наведених менеджерських правил було застосоване вперше у в'язничній системі, показало свою користь і може застосовуватися ДКВС України в подальших експериментальних практиках роботи з персоналом.

Стосовно результатів вважаємо, що високий рівень несхвалення кандидатур серед поданих учасників (55,5 %) демонструє недостатньо якісне ставлення кандидатів до таких відповідальних посад, а також ґрунтовність відбірного процесу спільної робочої групи з числа ДКВС України та експертної громадськості. Зрештою до 35 виправних колоній (63 %) були призначені інспектори з дотримання прав засуджених і розпочали роботу. Більшість установ, визначених для пріоритетного комплектування, були укомплектовані такими посадовцями.

Для ефективності сформульованої моделі проєкту важливо повністю сформувати склад інспекторів з дотримання прав засуджених у всіх виправних колоніях (у тому числі врахувати плінність кадрів, що діють у складних організаційних та моральних умовах), забезпечити якість формування другої ланки (секторів та відповідальних осіб з питань прав засуджених на регіональному рівні), забезпечити якісне і практикоорієнтоване навчання цих відповідальних осіб.

У наступній частині дослідження буде визначено функціонально-структурні основи діяльності інспекторів з дотримання прав засуджених як ключової структури трирівневої моделі забезпечення прав засуджених і запобігання катуванням у системі ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Галай А. Результати 2024 року. Права в'язнів. URL: <https://surl.li/vbzunt>.
2. Доповідь для уряду України щодо проведеного візиту ЄКПТ в Україну з 16 по 27 жовтня 2023 року. СРТ/Inf (2024) 20. С. 4. URL: <https://rm.coe.int/1680b0e1f9>.
3. «Трансформація пенітенціарної системи: пошук рішень до припинення катувань у в'язницях»: міжнародний форум. 25.07.2024 / Державна кримінально-виконавча служба України. URL: <https://surl.li/ctrebk>.
4. Оголошення про добір на ФВ Департаменту. 11.09.2024. URL: <https://surl.li/hksali>.
5. Оголошення про вакансію інспектора з прав засуджених. URL: <https://www.work.ua/jobs/5829968/>.
6. Оголошення про вакансію інспектора з прав засуджених. URL: https://robota.ua/company14255593/vacancy10197511?ref=search&cre=search_new&pos=dkp_search_new.
7. Оголошення про вакансію інспектора з прав засуджених. URL: <https://thelobbyx.com/tor/starshyy-inspektor-z-dotrimannia-prav-zasudzhenykh-ta-zapobihannia-katuvanniam-do-dkvs/>.
8. Оголошення про вакансію інспектора з прав засуджених. URL: <https://surl.li/ediyyu>.
9. Оголошення про вакансію інспектора з прав засуджених. URL: <https://jobs.ua/job-starshiy-nspektor-z-dotrimannya-prav-zasudjenih-ta-zapobgannya-katuvannyam-3840860>.

10. Оголошення про вакансію інспектора з прав засуджених. URL: <http://vakansii.ua/view/3840860>.

11. Контроль за системою в самій системі. Як у колоніях працюють уповноважені з питань дотримання прав засуджених. 16.01.2025 / ZMINA. URL: <https://zmina.info/articles/kontrol-za-systemoyu-v-samij-systemi-yak-u-koloniayah-praczuuyut-upovnovazheni-z-rytan-dotrymannya-prav-zasudzhenyh1/>.

12. У колоніях з'явилася посада інспектора з дотримання прав засуджених і запобігання катуванням: чому? 24.01.2025 / УГСПЛ. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/u-koloniiakh-z-iavylasia-posadainspektora-z-dotrymannia-prav-zasudzhenykh-i-zapobihannia-katuvanniam-chomu/>.

13. Підсумки добору на посаду «Старший інспектор (з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням)». 28.11.2024 / Державна кримінально-виконавча служба України. URL: <https://surl.li/vtsgqv>.

Halai A.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Head of the Research Center of Penitentiary and Criminal Justice
of the Educational and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8184-6336;

Hrechaniuk S.,

Doctor of Sciences (Law), Professor, Rector,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2000-9523

STAFFING AND MANAGERIAL FRAMEWORKS FOR IMPLEMENTING POSITIONS OF INSPECTORS FOR ENSURING PRISONERS' RIGHTS COMPLIANCE

The article examines the initial stages of implementing a project aimed at preventing torture in the Ukrainian penitentiary system. It describes the managerial launch and staffing procedures introduced to carry out the project involving inspectors for the rights of convicted persons.

The article emphasizes that the project is intended to eradicate ill-treatment of prisoners. The authors argue that the introduction of rights inspectors can improve the protection of inmates' rights. The article also analyzes the challenges and difficulties faced by the penitentiary system during this process.

Key words: torture, human rights, rights of convicted persons, prisoners' rights, rights protection, prevention of torture, treatment of prisoners, European Court of Human Rights, international standards, human rights mechanisms, law enforcement agencies, prison management, penitentiary reform.

References

1. Halai, A. (2024), Results of 2024. Prisoners' rights, available at: <https://surl.li/vbzunt>.

2. Council of Europe (2024), Report to the Government of Ukraine on the visit carried out by the CPT from 16 to 27 October 2023, CPT/Inf (2024) 20, p. 4, available at: <https://rm.coe.int/1680b0e1f9>.

3. State Criminal-Executive Service of Ukraine (2024), International forum "Transformation of the penitentiary system: Searching for solutions to end torture in prisons", available at: <https://surl.li/ctrebk>.

4. Department of Criminal-Executive Service of Ukraine (2024), Recruitment announcement on the Department's Facebook page, available at: <https://surl.li/hksali>.

5. Work.ua (n.d.), Job vacancy: Inspector for prisoners' rights, available at: <https://www.work.ua/jobs/5829968/>.

6. Robota.ua (n.d.), Job vacancy: Inspector for prisoners' rights, available at: https://roboata.ua/company14255593/vacancy10197511?ref=search&cre=search_new&pos=dkp_search_new.

7. LobbyX (n.d.), Job vacancy: Senior inspector for the observance of prisoners' rights and prevention of torture, available at: <https://thelobbyx.com/tor/starshyy-inspektor-z-dotrymannia-prav-zasudzhenykh-ta-zapobihannia-katuvanniam-do-dkvs/>.

8. Jooble (n.d.), Job vacancy: Inspector for prisoners' rights, available at: <https://surl.li/ediynn>.

9. Jobs.ua (n.d.), Job vacancy: Senior inspector for the observance of prisoners' rights and prevention of torture, available at: <https://jobs.ua/job-starshiy-inspektor-z-dotrimannya-prav-zasudjenih-ta-zapobgannya-katuvanniam-3840860>.

10. Vakansii.ua (n.d.), Job vacancy: Inspector for prisoners' rights, available at: <http://vakansii.ua/view/3840860>.

11. ZMINA (2025), Control within the system: How prison rights inspectors operate in colonies, available at: <https://zmina.info/articles/kontrol-za-systemoyu-v-samij-systemi-yak-u-koloniyah-praczyuyut-upovnovazheni-z-pytan-dotrymannia-prav-zasudzhenyh1/>.

12. Ukrainian Helsinki Human Rights Union (2025), A new position appeared in colonies: Inspector for the observance of prisoners' rights and prevention of torture – why?, available at: <https://www.helsinki.org.ua/articles/u-koloniakh-i-ivylasia-posada-inspektora-z-dotrymannia-prav-zasudzhenykh-i-zapobihannia-katuvanniam-chomu/>.

13. State Criminal-Executive Service of Ukraine (n.d.), Selection results for the position "Senior Inspector (on the observance of prisoners' rights and prevention of torture)", available at: <https://surl.li/vtsgqv>.

Колодій І. М.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7811-2457

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА ЗАСУДЖЕНИХ ЯК СКЛАДОВА ЇХ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

У статті досліджено поняття «ресоціалізація засуджених» з урахуванням різноманітності сфер його використання. Проведено аналіз сучасного стану виконання 5 стратегічної цілі в частині розроблення, апробації та реалізації корекційних програм. Визначено проблеми та перспективи реалізації програм диференційованого правового впливу (загальновиховних і корекційних). Зауважено про потребу систематичного підвищення кваліфікації персоналу відділів соціально-виховної та психологічної роботи, який здійснює реалізацію програм диференційованого виховного впливу на засуджених. Доведено необхідність упорядкування чинного кримінально-виконавчого законодавства з урахуванням впровадження інноваційних форм і методів соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими.

Ключові слова: засуджений, виправлення, ресоціалізація, стратегія реформування, загальновиховна програма, корекційна програма, корекційна робота.

Постановка проблеми. Реалізація взятого Україною стратегічного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу зумовлює актуальність заміни карального підходу в системі виконання покарань на реабілітаційний. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р було схвалено Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційний план її реалізації у 2022–2024 роках [1], у яких визначено основні стратегічні цілі реформування пенітенціарної системи, у тому числі вдосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених та їх подальше впровадження.

Реалізація зазначеної стратегічної цілі передбачає виконання низки завдань: впровадження оцінки криміногенних ризиків

та індивідуального планування в діяльності органів та установ виконання покарань; розроблення та впровадження корекційних програм, у тому числі з урахуванням залежностей засуджених; удосконалення системи психологічної допомоги засудженим та особам, узятим під варту; удосконалення механізму співпраці між установами виконання покарань, уповноваженими органами з питань пробації, релігійними і громадськими організаціями; зміна підходів до залучення до корисної зайнятості засуджених та осіб, узятих під варту; створення додаткових стимулів для залучення засуджених до праці як засобу ресоціалізації; розширення можливостей для здобуття засудженими формальної (загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти), неформальної та інформальної освіти (у тому числі з використанням дистанційних технологій); удосконалення системи організації доступу до інтернету засуджених та осіб, узятих під варту.

Зазначені процеси передбачають, що розроблення та впровадження програм диференційованого виховного впливу на засуджених нині є пріоритетним завданням Міністерства юстиції України та Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, яке має на меті зменшення рівня повторної злочинності шляхом впровадження дієвого інструментарію для зміни поведінки, виправлення та ресоціалізації осіб, які увійшли в конфлікт із законом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «ресоціалізація засуджених» є доволі різноплановим і використовується низкою наук гуманітарного спрямування та галузей права: психологією, соціологією, педагогікою, кримінологією, кримінальним і кримінально-виконавчим правом тощо. Огляд проблематики ресоціалізації засуджених проводили дослідники юридичної та психологічної науки, зокрема: В. В. Василик, Р. В. Ващенко, Д. Є. Заїка, М. Ю. Кутепов, В. А. Львовчкін, В. В. Сулицький, С. О. Чебоненко, Д. В. Ягунов та ін. Однак особливості практичного впровадження програм диференційованого виховного впливу на засуджених як однієї із форм їх ресоціалізації на сучасному етапі реалізації Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року є недостатньо дослідженими.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження сучасного стану, проблем та перспектив впровадження і реалізації програм диференційованого виховного впливу на засуджених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення терміну покарання засуджений знову потрапляє до суспільства, норм і законів якого він повинен дотримуватися, але не завжди може це зробити через специфічні особистісні особливості та виражену соціальну дезадаптованість. Саме тому на перший план у роботі закладів, що виконують кримінальні покарання, виступає проблема ресоціалізації засуджених [2, с. 157].

Загалом процес ресоціалізації як корекції поведінки являє собою складний механізм впливу на особистість з метою модифікації особистості стосовно соціальних потреб. Це передбачає фахове втручання ззовні, зокрема з боку пенітенціарного вихователя, у процес перевиховання особи з метою узгодження її поведінки із соціальними вимогами, що керуються відповідними нормами соціального співжиття, загальновстановленими моральними цінностями [3, с. 148].

Науковець Д. В. Ягунов визначає ресоціалізацію як «напрямок державної соціальної політики, спрямований на надання комплексу соціальних послуг засудженим, які відбули чи відбувають покарання, та особам, для яких ув'язнення обрано як запобіжний захід, з метою їх повернення до суспільства і включення як здорових і повноцінних його членів» [4, с. 11].

Дослідники Р. В. Ващенко і В. В. Сулицький вважають, що «ресоціалізація являє собою процес виправлення засудженого, формування в нього правослукняної поведінки, стимулювання до такої життєвої позиції, що відповідає соціальним нормам, на основі відновлення, збереження та розвитку соціально корисних якостей і відносин, подальшої адаптації до самостійного життя на волі» [5, с. 30].

Василик В. В. розуміє ресоціалізацію як «процес позитивних змін особистості засудженого внаслідок застосування правових, організаційних, педагогічних, психологічних, виховних та інших заходів впливу з метою усунення негативних ціннісних оріє-

ентирів засуджених, наслідків їх ізоляції, закріплення результатів виправлення, надання їм допомоги після відбуття покарання та сприяння їх адаптації в соціальному середовищі» [6, с. 37].

Львовчкін В. А. розглядає процес ресоціалізації як «мету виправлення засудженого, формування в нього правослукняної поведінки, стимулювання зайняти таку життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам, через відновлення, збереження та розвиток соціально корисних якостей і відносин під час відбування покарання та соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі» [7, с. 8].

У законодавстві України поняття ресоціалізації визначено як свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві (ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України) [8].

Ізосімова К. С. стверджує, що «кожен крок у процесі ресоціалізації засудженого має певні системні характеристики, але будь-який вплив здійснюється на один і той самий об'єкт – девіантну особу, яка повністю або частково через певні об'єктивні або суб'єктивні причини втратила якусь частину своїх позитивних якостей» [9, с. 19].

Кутепов М. Ю., обґрунтовуючи ресоціалізацію як процес, зазначає, що «ресоціалізація є обов'язком держави, вона повинна мати гнучку систему заходів, яка передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого. Соціальна, виховна та психологічна робота із засудженими повинна бути комплексною та мати реальну практичну спрямованість на виробничу працю, навчання, саморозвиток, корекцію негативних психічних станів засудженого тощо» [2, с. 157].

Чебоненко С. О. аргументує позицію, що «соціально-виховна робота містить у собі три основних компоненти: виховну роботу, тобто вплив на духовний і фізичний розвиток засуджених, корекцію їх поведінки з метою досягнення позитивних змін особистості; соціальну роботу, тобто надання засудженим допомоги у вирішенні соціальних проблем, сприяння поновленню і розвитку соціально корисних зв'язків та реінтеграції їх у суспільство; психологічну роботу, тобто надання засудженим

психологічної допомоги, зниження психотравмувального впливу умов позбавлення волі на особистість» [10, с. 99].

Соціально-виховна та психологічна робота із засудженими проводиться відповідно до вимог ст. 123 Кримінально-виконавчого кодексу України [8] та наказу Міністерства юстиції України «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» від 04.11.2013 № 2300/5 [11] і спрямована на досягнення мети їх виправлення та ресоціалізації.

Норми кримінально-виконавчого права, визначаючи порядки та умови проведення соціально-виховної роботи, регулюють відповідно до поставлених завдань суспільні відносини, що виникають при реалізації цієї діяльності, надаючи їм правового характеру. Ба більше, враховуючи, що виховна робота не може бути стихійною та безсистемною, вона завжди має організований, продуманий та системний характер. Ми поділяємо думку О. В. Таволжанського стосовно того, що в Кримінально-виконавчому кодексі України в обов'язковому порядку має бути окреслено не тільки визначення цього поняття, а й цілі та завдання соціально-виховної роботи, форми, методи і засоби їх досягнення, а також компетенція суб'єктів її здійснення [12, с. 40].

Слід зазначити, що існування різних точок зору не заважає прогресивним юристам впроваджувати реінтеграційну модель пенітенціарної системи, яка передбачає, що метою покарання одночасно є і соціальна реабілітація засуджених, у тому числі їх ресоціалізація в умовах установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України.

У контексті дослідження уявляється можливим не погодитися з групою науковців, які стверджують, що «однією з ключових проблем є відсутність повноцінного і комплексного підходу до реабілітації засуджених. Часто корекційні програми обмежуються лише навчанням або професійною підготовкою, не враховуючи індивідуальних потреб та особливостей кожного засудженого, так само, як і не враховуються особливості вчинюваних ними злочинів» [13, с. 162]. Це твердження підлягає сумніву, оскільки згідно з пунктом 4 розділу III Порядку розроблення, реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого виховного впливу на засуджених, затвердженого

наказом Міністерства юстиції України від 08.11.2021 № 3992/5 (далі – Порядок), програма диференційованого виховного впливу для кожного засудженого визначається персоналом соціально-психологічної служби установи за результатами проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та відповідно до виявлених індивідуальних потреб [14].

Можемо припустити, що автори статті «Зміст та особливості проведення корекційної роботи із засудженими за злочини проти громадського порядку та моральності» [13] дійшли помилкових висновків, які були зумовлені ототожненням понять «загальновиховна програма» та «корекційна програма».

У розділі I Порядку [14] програми диференційованого виховного впливу за їх спрямованістю чітко розмежовано на два види:

– загальновиховні (програми загальновиховного впливу), метою реалізації яких є задоволення індивідуальних потреб засуджених, зміна їх особистісних характеристик, зокрема рівня вмотивованості, формування просоціальних цінностей, потреб та установок, навичок, які сприятимуть виправленню та ресоціалізації засуджених;

– корекційні, метою реалізації яких є мінімізація виявлених на основі оцінки ризику вчинення повторного кримінального правопорушення криміногенних потреб засуджених, корекція негативних поведінкових проявів та формування у засуджених навичок, необхідних для успішної ресоціалізації, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень, а також підготовка до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві.

Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених» від 16.05.2016 № 1418/5 [15] затверджено 12 положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених: «Освіта», «Професія», «Правопросвітництво», «Духовне відродження», «Творчість», «Фізкультура і спорт», «Подолання алкогольної залежності», «Подолання наркотичної залежності», «Підготовка до звільнення», «Формування життєвих навичок у повнолітніх засуджених», «Формування життєвих навичок у неповнолітніх засуджених», «Підготовка до звільнен-

ня ветеранів війни, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції / операції Об'єднаних сил», які є програмами загальновиховного впливу.

Операційним планом реалізації у 2022–2024 роках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року передбачено розроблення та затвердження 12 корекційних програм з урахуванням потреб різних категорій засуджених та застосування їх до 50 відсотків осіб, які цього потребують, станом на IV квартал 2024 року. З цією метою наказом Департаменту з питань виконання кримінальних покарань було створено робочу групу з розроблення програм диференційованого виховного впливу (далі – Робоча група), до складу якої увійшли представники Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, громадських об'єднань та проєктів міжнародної технічної допомоги, які виконують свою діяльність у пенітенціарній сфері, і на яку було покладено обов'язок розробити проєкти відповідних корекційних програм.

В основу розроблення проєктів програм було покладено такі принципи: використання доказових методик, когнітивно-поведінкових інструментів та прийомів; відповідність змісту програм криміногенним потребам засудженого; врахування факторів сприйняття засудженого – його індивідуальних особливостей, що можуть впливати на участь у програмах.

У результаті плідної роботи Робочої групи в 2023 році було апробовано і затверджено наказами Міністерства юстиції України 6 корекційних програм: «Я – мама, або все про виховання» (наказ від 18.05.2023 № 1912/5), «Програма психологічної підтримки засуджених ветеранів війни» (наказ від 22.05.2023 № 1961/5), «Вирішення проблем» (наказ від 28.07.2023 № 2707/5), «Підтримка родинних зв'язків» (наказ від 28.08.2023 № 3073/5), «Зміна прокримінального мислення» (наказ від 13.12.2023 № 4262/5), «Керування емоціями» (наказ від 26.12.2023 № 4414/5).

У 2024 році Міністерством юстиції України затверджено ще 6 корекційних програм: «Реабілітація осіб, які вживають психоактивні речовини», затверджена наказом від 14.11.2024 № 3294/5; «Подолання домашнього насильства», затверджена

наказом від 28.11.2024 № 3449/5; «Програма із надання психологічної та психосоціальної підтримки засуджених, зокрема схильних до суїциду, а також про спонукання їхніх поведінкових змін», затверджена наказом від 26.12.2024 № 3735/5; «Соціально-психологічна адаптація до умов позбавлення волі для осіб, уперше засуджених», затверджена наказом від 26.12.2024 № 3741/5; «Свідомий вибір: профілактика вживання психоактивних речовин», затверджена наказом від 26.12.2024 № 3744/5; «Я – тато, або все про виховання», затверджена наказом від 27.12.2024 № 3771/5.

Окрім того, Департаментом з питань виконання кримінальних покарань у 2024 році розроблено та апробовано і Міністерством юстиції України затверджено 2 програми загальновиховного впливу: «Підготовка до звільнення осіб, які тримаються в дільниці соціальної реабілітації» (затверджена наказом від 24.12.2024 № 3719/5) та «Національно-патріотичне виховання» (затверджена наказом від 24.12.2024 № 3720/5).

Реалізація програм диференційованого виховного впливу на засуджених здійснюється персоналом соціально-психологічної служби установи, який пройшов навчання на онлайн-курсі «Впровадження програм диференційованого виховного впливу (загальновиховних і корекційних)», розміщеному на платформі Пенітенціарної академії України, та отримав сертифікат про його завершення. Необхідність проходження курсу закріплена в п. 2 розділу III Порядку та обумовлена тим, що реалізація програм диференційованого виховного впливу на засуджених загалом передбачає наявність відповідного рівня знань, умінь і навичок проведення тренінгових занять, оскільки корекційні програми як вид програм диференційованого виховного впливу реалізуються лише у формі тренінгових занять.

На думку В. В. Дрижака, тренінг як інтерактивна форма групової роботи забезпечує доволі ефективну взаємодію учасників не лише між собою, а й з навколишнім світом, що безперечно сприяє досягненню успіху в різних сферах діяльності, спілкуванню, формуванню впевненості особи у своїх знаннях, діях, поведінці, створенню раціональних та гармонійних стосунків з оточенням, тобто забезпечує впевненість загалом у собі. Пере-

конливими показниками ефективності, результативності та продуктивності проведеного групового тренінгу мають бути: сформована підвищена адекватна, але не зухвала самооцінка учасниками своєї поведінки і дій; помітна, чітко виражена зміна стратегії поведінки учасників у бік конструктивізму; усвідомлене подолання внутрішнього опору та бар'єрів у спілкуванні з іншими учасниками, ведучим та ін. Без сумніву, окреслені поведінкові зміни створять умови для внутрішнього особистісного вдосконалення [16, с. 89, 90].

Планувати тренінг потрібно з урахуванням обмеженості часу у зв'язку зі встановленими правилами внутрішнього розпорядку. Тренінг краще організовувати у пристосованому для цього місці, але в ізольованому від звичайної тюремної обстановки приміщенні, що сприяє такій діяльності. Місця в приміщенні має вистачати для того, щоб учасники могли вільно сидіти в загальному колі не надто близько, не порушуючи зони комфорту, яка для засуджених є важливим чинником, а за потреби – могли поділитися на дрібні групи та виконувати рухові вправи. Тренінг повинен давати засудженому не швидкоплинні емоції, а конкретні знання та практичні навички, які в подальшому він зможе ефективно використовувати у своєму житті [17, с. 164, 165].

Алгоритм визначення ступеня ефективності тренінгових занять у процесі реалізації корекційних програм для засуджених, нормативно закріплений у Порядку, характеризується тим, що завданнями кожної програми передбачено обов'язкове проведення оцінки знань, навичок та установок шляхом заповнення відповідних форм перед та після проходження програми, а також підсумкової оцінки результатів проходження корекційної програми.

Сумнівними видаються висновки А. Г. Долгова, який, досліджуючи питання ефективності реалізації програм виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні, розуміє під ними програми диференційованого виховного впливу на засуджених та «визначає низку їх недоліків, зокрема: ... засуджені часто мають обмежений доступ до освіти та можливостей для розвитку професійних навичок за вибором; неврахування гендерних особливостей засуджених жінок під час формування і реалізації

програм виправлення та ресоціалізації засуджених; низька ефективність реабілітаційних заходів та ін.» [18, с. 18–19].

На сьогодні Міністерством юстиції України затверджено та Департаментом з питань виконання кримінальних покарань впроваджено в діяльність установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України 26 програм диференційованого виховного впливу на засуджених, з них 14 загальновиховних та 12 корекційних. Детальний аналіз змістовного наповнення відповідних програм дає можливість стверджувати, що ними покрито всі криміногенні потреби засуджених, які визначає проведена персоналом відділів соціально-виховної та психологічної роботи установ оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення.

Окрім того, Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційним планом її реалізації в 2025–2026 роках передбачено розроблення, апробацію та затвердження ще 8 корекційних програм, тематика яких буде визначена з урахуванням аналізу результатів оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими, що проводиться Департаментом з питань виконання кримінальних покарань щороку до 01 березня за попередній рік, з метою виявлення актуальних ризиків та потреб засуджених, щодо яких відсутні програми диференційованого виховного впливу.

Так, на 2025 рік це розроблення, апробація та затвердження проєктів 4 корекційних програм на теми: «Психосоціальні аспекти реадaptaції засуджених – учасників бойових дій», «Резильєнтність як чинник збереження психічного здоров'я», «Формування навичок асертивної комунікації» та «Шлях до надії: реабілітаційна програма для засуджених до довічного позбавлення волі».

Висновки. Провівши аналіз сучасного стану, проблем і перспектив впровадження та реалізації програм диференційованого виховного впливу на засуджених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України, можемо стверджувати, що впровадження нових форм та методів ресоціалізаційної роботи є одним з важливих кроків у напрямі реалізації Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року.

Ресоціалізація засудженого являє собою безперервний процес, який охоплює комплекс засобів соціально-виховного та психологічного впливу. Застосування корекційних програм як виду програм диференційованого виховного впливу є інноваційною формою роботи із засудженими та водночас доволі дієвим засобом психокорекції засуджених, що має вагоме значення для їх подальшої ресоціалізації.

Корекційна робота має стати основою діяльності персоналу відділів соціально-виховної та психологічної роботи, що сприятиме виправленню й ресоціалізації засуджених та буде вагомим інструментом під час вирішення питання щодо можливості їх умовно-дострокового звільнення.

Разом з тим реалізація програм диференційованого виховного впливу на засуджених зумовлює виникнення низки запитань/завдань:

- систематичне підвищення рівня професійної компетентності персоналу відділу соціально-виховної та психологічної роботи (зокрема, потреба в постійному оновленні знань психологів та начальників відділень соціально-психологічної служби);

- надмірна завантаженість персоналу відділів соціально-виховної та психологічної роботи (зокрема, потреба в залученні до реалізації програм диференційованого виховного впливу на засуджених персоналу інших підрозділів установи виконання покарань та слідчого ізолятора або зовнішніх фахівців).

Зазначені недоліки знижують ефективність корекційної роботи із засудженими в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України і потребують оновленої законодавчої регламентації.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

2. Кутепов М. Ю. Проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 54. С. 156–159.

3. Дубчак Л. М. Проблеми реалізації ресоціалізаційних програм щодо засуджених в умовах відбування покарання. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 1. С. 147–155.

4. Ягунов Д. В. Державне управління пенітенціарною системою України: механізми ресоціалізації засуджених : автореферат канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Одеса, 2004. 21 с.

5. Ващенко Р. В., Сулицький В. В. Організаційно-правові питання ресоціалізації засуджених. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* : щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. 2002. № 7. С. 29–37.

6. Василик В. В. Виправлення та ресоціалізація засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 33–39.

7. Львовчкін В. А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* : щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. 2002. № 7. С. 3–12.

8. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#top> (дата звернення: 16.06.2025).

9. Ізосімова К. С. Прийом і тримання засуджених у дільниці карантину, діагностики і розподілу в колоніях мінімального рівня безпеки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 5. Т. 3. С. 127–130.

10. Чебоненко С. О. Концептуальні підходи та наукове забезпечення процесу реформування кримінально-виконавчої системи. *Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції* : матеріали наук.-метод. семінару. Чернігів : Чернігівський держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 2002. С. 98–105.

11. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 № 2300/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text> (дата звернення: 16.06.2025).

12. Таволжанський О. В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі : монографія ; за ред. проф. В. В. Голіни і доц. Л. П. Оніки. Харків : Право, 2015. 192 с.

13. Бочелюк В. Й., Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Зміст та особливості проведення корекційної роботи із засудженими за злочини проти громадського порядку та моральності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 145–166.

14. Порядок розроблення, реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого виховного впливу на засуджених, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 08.11.2021 № 3992/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1453-21#Text> (дата звернення: 16.06.2025).

15. Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених : наказ Міністерства юстиції України від 16.05.2016 № 1418/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

16. Дрижак В. В. Організаційно-педагогічні основи реалізації пробаційних програм. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2022. № 2 (9). С. 76–93.

17. Дронов А. Є. Особливості проведення тренінгу в діяльності пенітенціарного психолога. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 160–167.

18. Долгов А. Г. Формування та реалізація програм виправлення та ресоціалізації засуджених в місцях несвободи України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 6. С. 15–19.

Kolodii I.,

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Formation and Development professional competence
of the Personnel of the State Criminal
and Executive Service of Ukraine,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7811-2457

IMPLEMENTATION OF PROGRAMS OF DIFFERENTIATED EDUCATIONAL IMPACT ON CONVICTS AS A PART OF THEIR RESOCIALIZATION: REALITIES AND PERSPECTIVES IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING THE STRATEGY FOR THE REFORM OF THE PENITENTIARY SYSTEM

The article examines the concept of «resocialization of convicts» taking into account the variety of spheres of its use. Resocialization of the convict is a continuous process that consists of a complex of means of social-educational and psychological influence.

An analysis of the current state of implementation of the 5 strategic goals in terms of development, approval and implementation of corrective programs was carried out. The use of correctional programs as a type of programs of differentiated educational influence is an innovative form of work with convicts, and

at the same time a rather effective means of psychocorrection of convicts, which is of great importance for their further resocialization. The problems and prospects of the implementation of programs of differentiated legal influence (general education and correctional) have been determined.

The article notes the need for systematic professional development of the personnel of the departments of social-educational and psychological work, which implements programs of differentiated educational influence on convicts. The necessity of streamlining the current criminal law, taking into account the introduction of innovative forms of socio-educational and psychological work with convicts, has been proven.

Correctional work should become the basis of the activities of the staff of the social-educational and psychological work departments, which will contribute to the correction and resocialization of convicts and will be a powerful tool in the course of solving the issue of the possibility of their parole.

Key words: convict, correction, resocialization, reformation strategy, general education program, correctional program, correctional work.

References

1. Ukraine (2022), On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024 : order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12.16.2022, No. 1153-r, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (accessed 12 June 2025).
2. Kutieпов, M. (2019), "Problems of social adaptation and resocialization of persons released from prisons", *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, Iss. 54, pp. 156–159.
3. Dubchak, L. (2017), "Problems of implementing resocialization programs for convicts in the conditions of serving a sentence", *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, No. 1, pp. 147–155.
4. Yagunov, D. (2004), State management of the penitentiary system of Ukraine: mechanisms of resocialization of convicts : abstract of candidate of sciences in public administration, Odesa.
5. Vashchenko, R. and Sulytsky, V. (2002), "Organizational and legal issues of resocialization of convicts", *Problems of penitentiary theory and practice* : annual bulletin of the Kyiv Institute of Internal Affairs, No. 7, pp. 29–37.
6. Vasylyk, V. (2020), "Correction and resocialization of those sentenced to deprivation of liberty in the system of means of implementing the tasks of criminal law enforcement", *Legal journal of the National Academy of Internal Affairs*, No. 2 (20), pp. 33–39.
7. Lyovochkin, V. (2002), "Conceptual issues of reforming the criminal enforcement system", *Problems of penitentiary theory and practice* : annual bulletin of the Kyiv Institute of Internal Affairs, No. 7, pp. 3–12.

8. Ukraine (2003), *Criminal and Executive Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 11.07.2003, No. 1129-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#top> (accessed 16 June 2025).

9. Izosimova, K. (2015), "Reception and detention of convicts in the quarantine, diagnosis and distribution section in minimum security colonies", *Scientific Bulletin of Kherson State University*, Iss. 5, Vol. 3, pp. 127–130.

10. Chebonenko, S. (2002), "Conceptual approaches and scientific support of the process of reforming the criminal-executive system", *Higher school: problems, searches, trends* : materials of the scientific and methodical seminar, Chernihiv State Pedagogical University named after T. Shevchenko, Chernihiv, pp. 98–105.

11. Ukraine (2013), *On the organization of socio-educational and psychological work with convicts* : order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 04.11.2013, No. 2300/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text> (accessed 16 June 2025).

12. Tavolzhanskyi, O. (2015), Social and educational work with prisoners sentenced to imprisonment: monograph, ed. by V. Holina and L. Onika, Pravo, Kharkiv.

13. Bochelyuk, V., Denysov, S. and Zayika, D. (2023), "Content and features of corrective work with convicts of crimes against public order and morality", *Bulletin of Criminological Association of Ukraine*, No. 2 (29), pp. 145–166.

14. Ukraine (2021), The procedure for the development, implementation and evaluation of the results of the programs of differentiated educational influence on convicts, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.11.2021, No. 3992/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1453-21#Text> (accessed 16 June 2025).

15. Ukraine (2016), *On the approval of regulations on programs of differentiated educational influence on convicts* : order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 16.05.2016, No. 1418/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16#Text> (accessed 17 June 2025).

16. Dryzhak, V. (2022), "Organizational and pedagogical foundations of the implementation of probation programs", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, No. 2 (9), pp. 76–93.

17. Dronov, A. (2015), "Peculiarities of conducting training in the activities of a penitentiary psychologist", *Legal Psychology*, No. 2, pp. 160–167.

18. Dolgov, A. (2023), "Formation and implementation of correctional and resocialization programs for convicts in places of imprisonment in Ukraine", *Scientific Bulletin of Kherson State University*, Iss. 6, pp. 15–19.

ІІІ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 174+17.02:343.83(477)

DOI 10.32755/sjcriminal.2025.02

Аніщенко В. О.,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та професійної етики,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: ID57208032016;

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Лілікович П. В.,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна

ORCID: 0009-0007-7638-9445

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються правові, морально-етичні та професійні основи діяльності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС України).

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що існує нагальна потреба в системному осмисленні та усвідомленні ролі морально-етичних стандартів у діяльності персоналу ДКВС України та їхньої нормативної регламентації.

Метою статті є комплексне дослідження правових, професійних та морально-етичних засад діяльності персоналу ДКВС України.

Авторами виконаний аналіз вимог до персоналу, умов вступу на службу, а також норм поведінки, передбачених національним законодавством і Кодексом професійної етики. Особлива увага приділяється питанням дотримання принципів гуманізму, законності, нейтральності, справедливості та моральної відповідальності. Обґрунтовується важливість формування високого рівня професіоналізму й етичної поведінки персоналу ДКВС України з метою не тільки вдосконалення професійної компетентності, а й підтримання іміджу та авторитету системи виконання покарань і зміцнення довіри суспільства.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба України, професійна етика, людяність, мораль, законність, службова діяльність, Кодекс етики, пенітенціарний персонал.

Постановка проблеми. Сучасні процеси трансформації правової та правоохоронної систем України, реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) пов’язані з євроінтеграційними векторами розвитку України, а саме: приведення вітчизняного законодавства у сфері кримінально-виконавчої політики у відповідність до законодавства Європейського Союзу, розвитку сучасних принципів міжнародного права у сфері діяльності органів та установ ДКВС України в напрямі поглиблення людяності, гуманізації, дотримання прав людини, запобігання тортурам, ресоціалізації та реінтеграції засуджених, толерантності, недискримінації та етичності.

Персонал ДКВС України виконує функції, що безпосередньо впливають на реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, забезпечення прав і свобод осіб, які відбувають покарання, а також сприяють ресоціалізації та реінтеграції осіб, які мають проблеми із законом та після відбування покарання мають повертатися в суспільство гідними громадянами. Під час виконання професійних обов’язків пенітенціарний персонал має відповідним чином дотримуватись не тільки певних вимог та правил внутрішнього розпорядку, а й професійної етики. Проте практика свідчить про наявність певних проблем, пов’язаних з недотриманням етичних норм, формалізацією виконання службових обов’язків, упередженістю, що призводить до зниження авторитету самої служби та суспільної довіри загалом.

Недостатня увага до морально-етичних засад як на етапі добору персоналу, так і в процесі щоденної службової діяльності може спричинити порушення прав засуджених, сприяти виявам жорстокого чи принизливого поводження, корупційним ризикам та професійній деградації кадрів. Отже, існує нагальна потреба в системному осмисленні та усвідомленні ролі морально-етичних стандартів у діяльності персоналу ДКВС України та їхньої нормативної регламентації, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ДКВС України на теперішній час перебігу пенітенціарної реформи як ніколи потребує підвищення рівня професіоналізму, моральних і особистих якостей, рівня культури, здатності сумлінно й чесно, дисципліновано і в етичний спосіб працювати з різними категоріями людей. Аналіз наукових публікацій свідчить, що питання вдосконалення професійних особливо важливих якостей персоналу пенітенціарної системи розглядало багато вчених і практиків різних галузей наук – юриспруденції, корекційної педагогіки та спеціальної психології, а саме: В. Аніщенко, О. Беца, І. Богатирьов, А. Галай, О. Дука, О. Караман, О. Левицька, М. Пузирьов, В. Синьов, М. Супрун, І. Яковець та ін. Учені не лише висвітлювали питання необхідності розвитку важливих навичок, а й звертали увагу на важливість високого рівня культури спілкування персоналу ДКВС України, напрями запобігання їхнім діям та вчинкам, пов'язаним з порушенням професійної етики.

Так, наприклад, О. Дука наголошує на тому, що «працівники органів та установ ДКВС України повинні глибоко усвідомлювати, що свою роботу вони виконують, отримавши високу довіру суспільства і держави, а тому висока порядність, чесність, непідкупність, об'єктивність, постійне прагнення до самовдосконалення повинні бути головними рисами їх натури» [3].

Левицька О. зазначає, що завданням професійної етики пенітенціарного персоналу є вивчення складного процесу віддзеркалювання професійних стосунків у моральній свідомості працівників ДКВС України, у морально-професійних нормах [4].

Пузирьов М. наголошує на необхідності вивчення зарубіжного досвіду підвищення етичної складової у виконанні службово-професійних обов'язків пенітенціарним персоналом, можливості

його залучення як моделі для створення оновленого варіанту Кодексу етики та службової поведінки персоналу ДКВС України [5].

Існує багато обговорень щодо змісту та користі Кодексу етики персоналу ДКВС України. Так, на думку І. Яковець та К. Автохова, цей документ не став «критерієм оцінки якості і професійної компетентності, відповідної службової поведінки, а також не забезпечив інформування суспільства про стандарти поведінки, яким має відповідати персонал» [6]. Слушним є коментар А. Галаєва щодо практики застосування Кодексу етики персоналу ДКВС України, який після обговорення проєкту цього документа зазначав, що «чимало оціночних суджень у його змісті дозволяють його або ігнорувати, або використовувати на власний розсуд. Знаючи систему, скоріше буде обиратись перший варіант, і Кодекс стане ще однією обов'язковою для згадки, але не обов'язковою для виконання декларацією» [2].

Аніщенко В. з метою підвищення рівня етичної поведінки та формування певних особливо важливих професійних якостей пропонує запровадження низки тренінгів, наприклад: «Професійна поведінка та її оцінка у світлі вимог міжнародних стандартів для пенітенціарної діяльності», «Поведінкові моделі розбудови етичної організації», «Створення безбар'єрного простору в системі ДКВС України». Проходження персоналом ДКВС України таких тренінгів надасть можливість поглибити знання щодо моделей службово-професійної поведінки, методик її оцінки стосовно вияву поваги до інших, рівня відповідальності й чесності, привітності та ввічливості, дотримання коректної мови без ярликів та стереотипів, набути навичок розуміння та позитивного впливу на осіб, які перебувають в умовах несвободи, завдяки особистісній етичній поведінці тощо [1].

Метою статті є комплексне дослідження правових, професійних та морально-етичних засад діяльності персоналу ДКВС України. У межах дослідження передбачено виявлення ключових нормативно-правових положень, що регулюють відбір та професійну діяльність працівників ДКВС України, а також обґрунтування ролі етичних принципів у забезпеченні законності, ефективності та суспільної довіри до системи виконання кримінальних покарань.

Виклад основного матеріалу. Державна кримінально-виконавча служба України є важливою ланкою системи забезпечення правопорядку, реалізуючи державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Професійна діяльність її працівників вимагає не лише високого рівня правової культури, а й дотримання чітких морально-етичних стандартів.

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» до персоналу ДКВС України належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Державній кримінально-виконавчій службі України [7].

Частиною 3 вищезгаданої статті передбачено, що на службу до ДКВС України приймаються на конкурсній, добровільній, контрактній основі громадяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України [8]. Під час прийняття на службу може бути встановлений строк випробування до шести місяців. Не може бути прийнята на службу особа, яка має непогашену або незняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованої, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією [7].

Конституція України, а саме ч. 2 ст. 19 визначає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [9].

Зокрема, ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» передбачено, що діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України проводиться на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина. Персонал Державної кримінально-виконавчої служби України зобов'язаний поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення [7].

Вищевикладене вказує на те, що персонал ДКВС України має безумовно дотримуватися законів України, діяти відповідно до норм професійної етики та забезпечувати гуманне ставлення до осіб, які відбувають покарання або утримуються під вартою. Будь-які вияви жорстокості, нелюдяного поведіння чи дій, що принижують гідність людини, є неприпустимими та несумісними з виконанням службових обов'язків у системі органів і установ виконання покарань.

Найбільш чітко моральні норми, обов'язки та вимоги до добросовісного виконання своїх службових функцій працівниками ДКВС України сформульовані й викладені в «Кодексі професійної етики персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України», який базується на загальновизнаних етичних принципах, положеннях національного законодавства і міжнародних стандартах та затверджений наказом Міністерства юстиції України від 14 квітня 2017 року № 1272/5. Кодекс професійної етики персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України – це система моральних норм, зобов'язань і вимог щодо сумлінного виконання службових обов'язків персоналом цієї служби, заснований на загальновизнаних моральних принципах і положеннях національного законодавства, міжнародних стандартах функціонування системи виконання кримінальних покарань [10].

У демократичному суспільстві, де панує принцип верховенства права, основні завдання персоналу ДКВС України полягають у:

- неухильному виконанні обов'язків відповідно до вимог національного законодавства та міжнародних стандартів;
- забезпеченні захисту та дотриманні фундаментальних прав і свобод людини, зокрема передбачених Європейською конвенцією з прав людини;
- гарантуванні безпечних умов утримання для засуджених і взятих під варту осіб відповідно до вимог міжнародних стандартів, зокрема Європейських пенітенціарних правил;
- шанобливому ставленні до права громадян на захист від злочинності та сприянні його реалізації;
- спрямуванні зусиль на соціальну реінтеграцію засуджених через створення умов для змістовного використання ними часу в установах виконання покарань.

Принципи моралі, що відповідають вимогам держави та очікуванню суспільства, є невід'ємною складовою службової етики. Зраджувати ці принципи неприпустимо, оскільки це порушує довіру громадян і суспільства загалом та може підірвати авторитет державних інститутів, зокрема й до пенітенціарної системи. Відповідальне дотримання моральних зобов'язань є обов'язком та питанням честі кожного працівника. Тільки бездоганне виконання цих зобов'язань гарантує право на загальне визнання, повагу та підтримку, які є важливими складовими будь-якої службової діяльності.

Основними принципами професійної поведінки персоналу ДКВС України вважають: відповідальність, доброчесність, повагу до людської гідності та захист прав людини, допомогу та підтримку, справедливість, неупередженість і відсутність дискримінації, співпрацю, конфіденційність і захист даних [10].

Принцип відповідальності передбачає, що всі співробітники ДКВС України на всіх рівнях несуть персональну відповідальність за свої дії чи бездіяльність, а також за надання розпоряджень підлеглим. При цьому персонал ДКВС України зобов'язаний постійно контролювати відповідність своїх рішень та дій вимогам національного законодавства.

Також основою професійної діяльності персоналу є особиста чесність і добropорядність. Працівники мають активно підтримувати конструктивні стосунки з ув'язненими, засудженими та членами їхніх сімей, демонструючи повагу і професійну етику. Конфлікт інтересів, спричинений особистими, фінансовими чи іншими мотивами, має бути унеможливлений.

Особливу увагу слід приділяти протидії корупційним виявам: про факти корупції необхідно повідомляти керівництву та компетентним органам. Виконання незаконних розпоряджень заборонено, а про їх наявність слід повідомляти вищим інстанціям.

Персонал ДКВС України також зобов'язаний забезпечувати повагу до людської гідності, охорону життя та здоров'я кожної особи. Заборонено допускати чи толерувати тортури, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Взаємодія з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі, має ґрунтуватися на засадах ввічливості, стриманості, толерантності

та неупередженості. Усі дії персоналу ДКВС України мають здійснюватися відповідно до Конституції та законів України.

Особливу увагу персонал має приділяти вразливим категоріям осіб: неповнолітнім, жінкам, особам похилого віку, іноземцям, людям з інвалідністю тощо. Співробітники повинні створювати умови для соціальної адаптації засуджених, сприяти їхньому виправленню та ресоціалізації й надавати необхідну допомогу.

Персонал зобов'язаний діяти відповідно до принципів правової рівності та забезпечення недискримінаційного ставлення до всіх засуджених незалежно від расової, етнічної, мовної, статевий, релігійної належності, політичних чи інших переконань. Важливим аспектом є активна протидія виявам расизму, ксенофобії та сексуальним домаганням. Дисциплінарні процедури мають бути справедливими, прозорими й такими, що ґрунтуються на презумпції невинуватості.

Ефективність виконання службових завдань значною мірою залежить і від здатності персоналу до співпраці з державними, недержавними та громадськими інституціями. Важливим елементом внутрішньої взаємодії є взаємна підтримка, довіра та професійна солідарність між колегами.

При цьому інформація, отримана працівником під час виконання службових обов'язків, має бути захищена від несанкціонованого доступу відповідно до законодавства. Зокрема, слід дотримуватись вимог щодо збереження лікарської таємниці, конфіденційності персональних даних ув'язнених і засуджених. Участь працівників у публічному інформаційному просторі, зокрема у соціальних мережах, допускається лише за умови недопущення поширення відомостей, що можуть зашкодити репутації осіб або органу ДКВС України.

Поведінка персоналу ДКВС України завжди має відповідати найвищим стандартам професіоналізму та морально-етичним принципам. Незалежно від обставин працівники повинні демонструвати бездоганність у своїй поведінці, яка відповідає найвищим вимогам як професійної етики, так і моралі. Це означає чесність, справедливість, гуманність та повагу до прав людини. Тільки такий підхід може забезпечити довіру суспільства

до ДКВС України та забезпечити виконання їхніх завдань на високому рівні.

Необхідно пам'ятати, що аморальна поведінка, нерозбірливість в особистих стосунках, брак самодисципліни, розбещеність, багатослів'я та неорганізованість можуть нашкодити репутації як самого співробітника, так і авторитету служби загалом. Такі негативні явища підривають довіру суспільства до ДКВС України й можуть створювати проблеми у співпраці з громадськістю та іншими державними органами. Тому важливо завжди дотримуватися високих стандартів моралі й етики, які визначені для персоналу ДКВС України.

Виконуючи свої службові обов'язки, працівник ДКВС України має поважати права та свободи засудженого (ув'язненого) відповідно до вітчизняних і міжнародних правових норм. Він повинен усвідомлювати, що життя та здоров'я людини, її честь та гідність, недоторканність та безпека визначені в Україні найвищою соціальною цінністю.

У розв'язанні конкретних питань та ухваленні рішень співробітник ДКВС України має діяти самостійно і керуватися винятково вимогами закону, своїми морально-етичними принципами та власними переконаннями. Він повинен відмежовуватися від будь-яких корисливих і приватних інтересів, політичного впливу, тиску з боку громадськості та засобів масової інформації. Такий підхід забезпечує незалежність і об'єктивність його службової діяльності та довіру суспільства до служби загалом.

Працівник ДКВС України повинен виконувати свої службові обов'язки без політичних упереджень і не на користь певних політичних партій, осіб чи громадських організацій.

Також важливо, щоб співробітник виявляв толерантність до представників різних національностей, віросповідань та культур, уникаючи будь-яких дій або висловлювань, що можуть спричинити конфлікти або дискримінацію.

Персонал зобов'язаний систематично підвищувати рівень своєї професійної кваліфікації, дотримуватися норм професійної етики та зберігати службову гідність, що сприяє зміцненню довіри суспільства та ефективному виконанню службових обов'язків.

Також увагу слід звернути і на поведінку персоналу ДКВС України в позаробочий час. Персонал ДКВС зобов'язаний утримуватися від будь-яких дій, вчинків або висловлювань, які можуть зашкодити інтересам служби чи негативно вплинути на її репутацію, авторитет і довіру з боку суспільства. Дотримання високих стандартів поведінки як у професійному, так і в особистому житті є необхідною умовою для збереження цілісного іміджу служби.

Персонал ДКВС України зобов'язаний невідкладно повідомляти керівництву вищого рівня про відкриття будь-якого провадження щодо себе у зв'язку із вчиненням кримінального чи іншого правопорушення.

Персоналу ДКВС України заборонено обіймати інші оплачувані посади та займатися будь-якою іншою оплачуваною діяльністю (за винятком викладацької, наукової, творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської діяльності у сфері спорту). Також не допускається підприємницька діяльність або членство у виконавчих, контролюючих чи наглядових органах комерційних структур, окрім випадків, прямо передбачених законодавством, зокрема Законом України «Про запобігання корупції» та іншими актами. Винятки становлять випадки, коли працівники представляють інтереси держави або територіальної громади у статутних органах юридичних осіб [11].

Працівники мають право на участь у громадському житті, зокрема в публічних заходах, за умови, що така участь не створює загрозу для дотримання принципів неупередженості та об'єктивності службової діяльності, не підриває довіру до ДКВС України та не перешкоджає виконанню професійних обов'язків.

Категорично забороняється членство в організаціях, діяльність яких суперечить чинному законодавству України, загальнодержавним інтересам, завданням кримінального правосуддя та меті виконання кримінальних покарань.

Крім того, працівники мають усвідомлювати, що особисті стосунки або зовнішні впливи не повинні жодним чином впливати на їхню професійну поведінку, прийняття рішень чи загальний стиль службового спілкування. Збереження незалежно-

сті, об'єктивності та неупередженості є визначальними критеріями належної професійної діяльності.

Для підвищення професійної компетентності персоналу ДКВС України у сфері етичної поведінки необхідно впроваджувати систематичне навчання із застосуванням інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання, що здійснюють позитивний вплив на когнітивну та вольову сферу особистості, переусвідомлення нею важливості коректної комунікації, дотримання професійної етики загалом під час виконання службово-професійної діяльності. Дослідження доводять, що найбільш ефективними серед інноваційних освітніх технологій під час здобуття відповідного рівня вищої освіти, підвищення кваліфікації персоналу є такі: тренінги (ділові та рольові ігри); практичні заняття з розв'язування кейсів (практико-орієнтовані завдання з формування безбар'єрного робочого простору, етичних комунікацій, асертивної поведінки за моделлю «слухаю – чую – відчуваю»); застосування індивідуального та групового коучингу для різних категорій персоналу; проведення воркшопів для набуття цифрових навичок і покращення інформаційної та медіаграмотності (розуміння основ етикету електронної комунікації, етичного та відповідального використання інформації та створення медіаконтенту).

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна сказати, що: 1) етична та професійна поведінка персоналу ДКВС України має вирішальне значення для функціонування всієї кримінально-виконавчої системи; 2) етична складова професійної компетентності є динамічною та має бути під постійною увагою з точки зору її вдосконалення; 3) високі моральні стандарти пенітенціарного персоналу, його неупередженість, повага до людської гідності й готовність діяти винятково в межах законодавства є необхідними умовами для формування довіри суспільства до системи виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Аніщенко В. О. Інноваційно-інформаційне забезпечення вдосконалення методології професійної підготовки майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 17. Т. 1. С. 18–26.

2. Галай А. Чи принесе користь українській пенітенціарній системі такий Кодекс етики? *ZMINA*. URL: https://zmina.info/columns/chi_prinese_korist_ukrajinskij_penitenciarnij_sistemi_takij_kodeks_jetiki-2/ (дата звернення: 01.06.2025).

3. Дука О. А. Вимоги до персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: професійний та морально-етичний аспекти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 120–128.

4. Пузирьов М. С., Пармінський В. В., Адаменко Є. В. Етичні засади діяльності шведської служби тюрем і пробачії. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2020. № 1 (7). С. 63–73.

5. Левицька О. Професійна етика // *Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України*. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

6. Яковець І. С., Автухов К. А. Регулювання етичної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: окремі питання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 216–223.

7. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.

8. Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 06.01.2022 № 27/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-22#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

10. Кодекс професійної етики персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.04.2017 № 1272/5. URL: http://kvs.gov.ua/kodeks_etiki_2017.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

11. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 2474.

Anishchenko V.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Pedagogy and Professional
Ethics Department,

Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: ID57208032016;

Olefir L.,

PhD in Law, Associate Professor Department of Formation and
Development Professional Competence of the Personnel of the State

Criminal and Executive Service of Ukraine,

Institute of Professional Development,

Penitentiary Academy of Ukraine,

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Lilikovych P.,

PhD in Public Administration,

Associate Professor of the Department of Formation and Development

of Professional Competence of the Personnel

of the State Criminal and Executive Service of Ukraine,

Institute of Professional Development,

Penitentiary Academy of Ukraine,

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0009-0007-7638-9445

PROFESSIONAL ETHICS AND MORAL PRINCIPLES OF THE PERSONNEL OF THE STATE CRIMINAL- EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The article examines the legal, moral-ethical, and professional foundations of the activities of employees of the State Criminal-Executive Service of Ukraine (SCESU).

The relevance of the study is related to the urgent need for a systematic understanding and awareness of the role of moral and ethical standards in the activities of the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine and their regulatory regulation.

The purpose of this article is to conduct a comprehensive study of the legal, professional, and moral and ethical foundations of the activities of the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine.

The authors analysed the requirements for personnel, conditions of entry into service, and standards of conduct provided for by national legislation and the Code of Professional Ethics. Particular attention is paid to issues of compliance with the principles of humanism, legality, neutrality, justice, and moral responsibility. The

importance of developing a high level of professionalism and ethical behaviour among the personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine is justified, with the aim of not only improving professional competence, but also maintaining the image and authority of the penal system and strengthening public trust.

Key words: *State Penitentiary Service of Ukraine, professional ethics, humanity, morality, legality, official activities, code of ethics, prison staff.*

References

1. Anishchenko, V. O. (2019), "Innovative and information provision of methodology improvement in the State Criminal and Executive Service OF Ukraine future officers training", *Innovative Pedagogy*, Iss. 17, Vol. 1, pp. 18–26.
2. Halai, A. (2016), "Will the Ukrainian penitentiary system benefit from such a Code of Ethics?", *ZMINA*, available at: https://zmina.info/columns/chi_prinese_korist_ukrajinskij_penitenciarnij_sistemi_takij_k_odeks_jetiki-2/ (accessed 01.06.2025).
3. Duka, O. (2015), "Requirements for personnel of the State Penitentiary service of Ukraine: professional, moral and ethical aspects", *Legal Psychology*, № 1, pp. 120–128.
4. Puzyrov, M. S., Parminskyi, V. V. and Adamenko, Ye. V. (2020), "Ethical principles of the swedish prison and probation service activity", *Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow*, № 1 (7), pp. 63–73.
5. Levitskaya, A. (2002), "Professional Ethics", *Philosophical Encyclopedic Dictionary*, Institute of Philosophy named after Grigory Skovoroda of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv.
6. Yakovets, I. S. and Avtukhov, K. A. (2016), "Regulation of ethical behavior of personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine: selected issues", *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, Vol. 1 (12), pp. 216–223.
7. Ukraine (2005), *On the State Criminal Executive Service of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
8. Ukraine (2022), *On approval of qualification requirements for professional suitability of rank-and-file and senior personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine* : order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.01.2022, No. 27/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-22#Text> (accessed 25.05.2025).
9. Ukraine (1996), *The Constitution of Ukraine* : Law of Ukraine dated 28.06.1996, No. 254к/96-BP, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, № 30, Art. 141.
10. Ukraine (2017), *Code of Professional Ethics for Personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine* : order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 14.04.2017, No. 1272/5, available at: http://kvs.gov.ua/kodeks_etiki_2017.pdf (accessed 25.05.2025).
11. Ukraine (2014), *On the Prevention of Corruption* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

Наливайко О. Ю.,

аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна
ORCID: 0000-0001-9660-1748

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ТА ПРОЦЕДУРИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ

У статті здійснено комплексний аналіз адміністративно-правових форм і процедур громадського контролю у сфері діяльності органів судової влади.

Дослідження демонструє, що ефективність громадського контролю за діяльністю органів судової влади значною мірою залежить від чіткого нормативного регулювання форм та процедур участі, від ступеня їх адаптованості до сучасних умов, а також від рівня залученості різних соціальних акторів у реалізацію контрольної функції.

Ключові слова: адміністративні процедури, адміністративно-правові форми, відкритість, громадські ради, громадський контроль, електронне правосуддя, інституційні механізми, підзвітність, прозорість, судова влада.

Постановка проблеми. Контроль з боку громадськості відображає соціальний запит, що зростає, на оновлення судової системи. Він комплексно стимулює її розвиток – на рівні законодавчого регулювання, організаційно-процедурних механізмів, а також через утвердження нових морально-етичних та ціннісних орієнтирів. Ці процеси відповідають динамічним трансформаціям, які відбуваються в українському суспільстві та в державі загалом.

Відчутні соціальні та політичні зрушення останніх років стали каталізатором еволюції громадського контролю, значно розширивши спектр його форм та інструментів. Сучасний контроль поступово трансформується у комплексну платформу суспільного запиту на справедливість. Вона охоплює як офіційні канали взаємодії з органами правосуддя, так і новітні цифрові засоби, зокрема системний аналітичний моніторинг, електронні платформи участі, інструменти відкритих даних та інституціоналізований публічний зворотний зв'язок. Саме така архітектура

дозволяє ефективно виявляти проблемні зони у функціонуванні судової влади і своєчасно ініціювати механізми їх усунення.

У цьому контексті адміністративно-правові форми та процедури громадського контролю у сфері діяльності судової гілки влади потребують подальшого правового унормування, глибокого аналітичного осмислення, систематизації та класифікації. Саме завдяки науково обґрунтованій структурі цих категорій можливо забезпечити ефективну реалізацію контрольної функції громадськості у сфері правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна адміністративно-правова наука зосереджується на інтеграції правових форм і процедур в єдину систему контролю. Розмежування між формою як юридичною конструкцією та процедурою як регламентованим алгоритмом дій чітко окреслене в теоретичних роботах. В. Біла та І. Юрійчук акцентують, що ефективність контролю визначається саме процедурною передбачуваністю. О. Маркова пропонує створення універсальних процедур, адаптованих до умов цифровізації та суспільного запиту на відкритість, який зростає.

Науковці І. Ковбаса й Т. Гарасимів вважають, що інститути громадського контролю, як-от громадські ради, потребують не лише правового оформлення, а й реальних функціональних повноважень. Вони мають діяти на засадах прозорості, незалежності та публічної довіри. Розвиток цифрових сервісів, зокрема системи «Електронний суд», який аналізував О. Бринцев, розширює доступ громадян до інформації.

Інституційна стійкість судової влади в умовах нестабільності, як показали І. Курилін і Л. Сопільник, значною мірою залежить від гнучкості процедур, що дозволяють забезпечити відкритість навіть в умовах воєнного стану. І. Марочкін підтримує концепцію судової влади як публічно відкритої системи, де участь громадян розглядається як елемент демократії. У підсумку науковий консенсус полягає у визнанні гармонійного поєднання нормативно закріплених форм участі з деталізованими адміністративними процедурами, що забезпечують правову визначеність і дієвість контролю.

Метою статті є визначення адміністративно-правових форм і процедур громадського контролю за діяльністю органів судової влади, зосередившись на їхньому змісті, взаємозв'язку та ролі в забезпеченні прозорості, підзвітності й відкритості правосуддя в умовах демократичних перетворень і цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Активна дискусія про співвідношення понять «форма» і «процедура» в адміністративному праві триває вже давно. В. Біла дотримується точки зору, що правова форма – це зовнішнє вираження юридично значущої діяльності, тоді як процедура – її внутрішня організаційна логіка, що забезпечує досягнення правового результату. Авторка акцентує: якщо порядок дій не визначено, жодна форма насправді не працює [1, с. 100]. Саме тут усе залежить від прозорості правил. Існування громадських рад, можливість подавати звернення чи брати участь у відкритих слуханнях набуває значення лише тоді, коли порядок цих дій є унормованим, прозорим і передбачуваним.

Окрему вагу має позиція І. Юрійчука, який наполягає: процедура в адміністративному праві – це не просто формалізована послідовність дій, а структурований механізм досягнення юридично значущого результату. Йдеться про набір кроків, що дозволяє уникнути свавілля [2, с. 152]. Лише на основі чіткої процедури можливі реальні дії механізмів моніторингу, а не їхня показова декорація. Крім того, важливо розмежовувати поняття «контроль» і «нагляд». Попри те, що ці терміни іноді ототожують, наукова традиція наполягає на їхній структурній відмінності. Громадський контроль передбачає участь широкого кола суб'єктів – від індивідуальних осіб до громадських об'єднань та експертного середовища.

На нашу думку, О. Маркова слушно підкреслює доцільність створення універсальних процедур контролю, особливо в умовах цифровізації і трансформації судового процесу. Вона зазначає, що така процедура повинна не лише балансувати інтереси сторін, а й захищати від зловживань з боку держави, забезпечуючи доступ до правосуддя та вплив на його якість [3, с. 66]. У цьому сенсі кожна процедура має бути не формальною, а регулятивною – не просто набором дій, а дієвим інструментом досягнення справедливості.

У сучасній науковій доктрині та практиці громадського контролю переважає класифікація його форм і процедур на інституційні та неінституційні. Такий поділ дозволяє більш точно ідентифікувати канали широкої реалізації контрольних ініціатив від окремих громадян до загальнодержавних суб'єктів громадянського суспільства, орієнтованих на підвищення прозорості та підзвітності суддівського корпусу.

Громадські ради та інші подібні за функціоналом структури при судах і судових установах – тимчасові консультативно-дорадчі органи, утворені для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики, є головною ланкою інституційної форми забезпечення контролю у цій сфері (постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 [4]). Діяльність консультативно-дорадчих органів і спеціалізованих громадських комісій у судовій системі передбачено законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», «Про очищення влади», «Про запобігання корупції», конкретизовано іншими підзаконними та локальними нормативними актами як логічне продовження невинної реалізації принципу відкритості, прозорості здійснення правосуддя, підзвітності.

На сьогодні створена та діє Громадська рада доброчесності, яка налічує двадцять членів. Вона функціонує з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді або кандидата на посаду судді критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання [5]. Громадська рада при Раді суддів України (вищий орган суддівського самоврядування в період між з'їздами суддів України) є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом [6]. Правові приписи щодо Громадської ради міжнародних експертів містяться в Законі України «Про Вищий антикорупційний суд», яка у складі шести членів утворюється строком на шість років ВККС України для сприяння їй у підготовці рішень з питань призначення на посади суддів Вищого антикорупційного суду та є її допоміжним органом [7].

Окреслене вчоргове демонструє спрямування судової реформи на значну демократизацію взаємин держави та суспільства.

Громадський контроль за діяльністю органів судової влади розпочинається вже на етапі визначення професійної придатності кандидатів на посаду до одного із ключових конституційних органів державної влади та суддівського врядування.

Неінституційний адміністративно-правовий інструментарій контролю передбачає сукупність організаційно-правових способів залучення зацікавлених представників населення та інститутів громадянського суспільства у відповідні процеси. Насамперед варто вказати щодо громадського моніторингу судових засідань. Ця суспільно значуща активна діяльність поступово набула в Україні стабільної ініціативності й поширення, що посприугується юридичними механізмами впливу на підтримання якості функціонування судової системи.

Важливість та особливість наведених напрямів взаємодії полягає в тому, що такий моніторинг здійснюється найрізноманітнішими верствами населення, коли професії, сфери діяльності, соціальний статус суттєво різняться (правники, активісти, студенти, представники громадських об'єднань). Це дозволяє впроваджувати більш гнучкі, різноманітні та інноваційні складові, які стійкі до політичного чи адміністративного впливу. Звичайно, інституційні форми передбачають значну системну та ґрунтовну роботу в судовій системі. Однак, на наш погляд, без реалізації індивідуальних ініціатив і прагнення пересічних громадян до справедливого і відкритого правосуддя неможливо впроваджувати дійсно демократичній устрій.

Деталізація положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» про забезпечення відкритості судового процесу та втілення у практику обов'язку судів забезпечити присутність громадськості на таких засіданнях, крім випадків, передбачених законом, відображена у відповідних процесуальних кодексах (ЦПК України, КПК України, КАСУ). Державні гарантії поширюються на розгляд цивільних, кримінальних й адміністративних справ за умов гласності та доступності судочинства.

Важливий організаційний аспект – фіксація судового процесу. Кожне судове засідання протоколюється, ведеться технічний запис, що створює умови для повноти й достовірності процесуальної інформації. Ці моменти регламентовані відповідним пра-

вовим масивом, наприклад, Інструкцією щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання, затвердженою наказом ДСА України від 06.06.2022 № 156.

Судові рішення оголошуються публічно. Якщо складання повного тексту потребує більше часу, оголошуються вступна і резолютивна частини з повідомленням точного строку виготовлення повного тексту [8]. Таке врегулювання гарантує оперативність інформування й відкритість судового процесу. Зазначене право є універсальним, доступ до інформації про діяльність судів і судових рішень передбачено законами України «Про доступ до публічної інформації» та «Про доступ до судових рішень» [9].

Залучення громадськості до діалогу з органами судової влади в Україні сьогодні – це не лише ознака демократії, а й вимога часу, яка поступово закріплюється і в законодавстві, і в адміністративній практиці. Базовим підґрунтям для громадського контролю у форматі консультацій та слухань є ст. 38 Конституції України, що гарантує право кожного впливати на державні справи як безпосередньо, так і через своїх представників.

Більш практичний вимір отримуємо завдяки Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Тут міститься низка норм щодо відкритості процедур добору суддів, призначення, оцінювання їхньої доброчесності, а також щодо дисциплінарної відповідальності. Зокрема, робота Вищої ради правосуддя чи ВКС у частині розгляду кандидатур, скарг і зауважень має здійснюватися відкрито, з можливістю для громадськості подавати свої аргументи чи факти.

Можливість громадян впливати на функціонування судової влади виходить за межі суто декларативних положень і реалізується через конкретні механізми, зокрема подання звернень, скарг і повідомлень про порушення. Законодавча основа такого впливу базується на поєднанні норм загального та спеціального характеру. Відправною точкою є Закон України «Про звернення громадян», який встановлює гарантії реалізації права на подання заяв, скарг, а також пропозицій щодо діяльності судових установ [10]. Документ передбачає обов'язковий розгляд звернень і відповідь у визначені строки, що створює передумови для реагування на виявлені порушення або недоліки.

Інша площина контролю пов'язана з етикою та професійною відповідальністю суддів. Закон України «Про Вищу раду правосуддя» передбачає механізми подання скарг на неправомірні дії суддів, включно з дисциплінарними провадженнями [11]. Громадяни не просто повідомляють про зловживання, некомпетентність – вони впливають на кадрову стабільність, а іноді й на саму можливість продовження суддею професійної діяльності.

Організаційне забезпечення цих процесів реалізується через нормативні акти ДСА України [12]. Зокрема, накази ДСА України від 03.07.2018 № 341, від 23.05.2018 № 254/107, від 01.06.2020 № 247, від 06.06.2023 № 300/276, встановлюють порядок реєстрації, розгляду та відповідей на звернення громадян у системі судової влади, особистого прийому керівництвом. Документами передбачено можливість електронного документообігу, що особливо важливо в контексті цифровізації публічного управління та зростання очікувань громадян щодо швидкості й доступності комунікації з органами влади.

Інструментарій звернень і скарг у сфері правосуддя набуває ознак чітко регламентованої, процедурно захищеної системи, що дозволяє не просто фіксувати проблему, а й домагатися її розв'язання в межах законних процедур. Це створює якісно нові умови для функціонування судової влади в моделі відкритого врядування.

Особливу увагу варто звернути на розвиток звітності в судовій адміністрації. Наказ ДСА України від 30.07.2021 № 264 регламентує порядок складання річного звіту судів. Документ містить не лише статистичні дані, а й інформацію про проблеми, які виявлено протягом року, та напрями їх розв'язання. Публікація таких звітів підвищує рівень поінформованості громадян та створює умови для аналізу ефективності діяльності судової системи.

У сфері кадрового контролю важливе місце посідає наказ ДСА України від 05.12.2014 № 162, що регулює перевірку достовірності інформації про посадових осіб у рамках реалізації Закону України «Про очищення влади». Громадяни можуть ініціювати такі перевірки, тим самим посилюючи прозорість призначень і добору кадрів у судах. Фінансова відкритість підтримується через наказ ДСА України від 02.02.2016 № 19, що запроваджує використання електронної системи закупівель

у судах. Прозорість витрачання бюджетних коштів уможливило громадський нагляд за використанням державних ресурсів.

Антикорупційна політика судової адміністрації реалізується через затвердження профільних програм. Наприклад, Антикорупційна програма, ухвалена наказом ДСА України від 17.04.2019 № 387, містить комплекс превентивних заходів та передбачає можливість залучення громадськості до їх моніторингу. Це підвищує ефективність боротьби з корупцією та демонструє відкритість системи до співпраці з громадянським суспільством.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що сучасна парадигма громадського контролю у сфері функціонування органів судової влади дедалі виразніше тяжіє до моделі гнучкої правової інтеграції з поєднанням класичних адміністративно-правових інструментів з новими форматами суспільної участі. Вона змінюється на багатофакторну конструкцію, де нормативно легітимовані, частково унормовані та ініціативні форми контролю перебувають у динамічній взаємодії, дозволяючи громадськості впливати на судову систему в режимі реальної, а не декларативної участі.

Запропонована в роботі класифікація форм і процедур громадського контролю – на основі ознак формалізації, суб'єктної залученості, типів реалізації та характеру інформаційного ресурсу – дозволила не лише впорядкувати розрізнені елементи правового поля, а й виявити нові закономірності та потенціали для практичного використання таких інструментів. Виявлено, що ефективність контролю значною мірою залежить не лише від формального статусу процедур, а від того, наскільки вони адаптовані до конкретних правових, технологічних і комунікативних умов.

З огляду на здійснену роботу можна стверджувати, що подальший розвиток інститутів громадського контролю вимагає не лише оновлення законодавчих підстав, а й онтологічного переосмислення ролі громадськості у правовій системі, визначення гнучких рамок для участі соціальних акторів у судових процесах, інституціалізації процедур взаємодії з органами правосуддя, а також формування стійких механізмів відповідальності. Усе це становить вектор реформування адміністративно-правової доктрини.

Список використаних джерел

1. Біла В. Правова форма як категорія науки адміністративного права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 876. С. 98–104.
2. Юрійчук І. Правове поняття адміністративних процедур. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 151–156.
3. Маркова О. О. Адміністративна процедура контролю (нагляду). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: *Юриспруденція*. 2021. № 49. С. 64–68.
4. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
6. Положення про громадську раду при Раді суддів України : рішення Ради суддів України від 05.02.2015 № 3. URL: [https://rsu.gov.ua/uploads/resheniya/polozennj\(5\).pdf](https://rsu.gov.ua/uploads/resheniya/polozennj(5).pdf) (дата звернення: 18.05.2025).
7. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
8. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
9. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
10. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vp#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
11. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
12. Накази Державної судової адміністрації України. Судова влада України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/> (дата звернення: 18.05.2025).

Nalyvaiko O.,

PhD student of the Department of Law and Law Enforcement Activity,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,

Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9660-1748

ADMINISTRATIVE AND LEGAL FORMS AND PROCEDURES OF PUBLIC OVERSIGHT IN THE SPHERE OF JUDICIAL AUTHORITIES' ACTIVITIES

The article provides a comprehensive analysis of administrative-legal forms and procedures of public oversight in the activities of judicial authorities. It emphasizes that increasing openness, transparency, and accountability of the system in modern conditions is driven not only by global democratization trends but also by current social and political challenges. The article highlights that public oversight is evolving from a purely formal mechanism into a full-fledged platform for interaction between society and the state. The author theoretically distinguishes between the concepts of "legal form" as the external expression of legally significant activity and "procedure" as the internal organizational logic that determines the algorithm for achieving a legal result.

Current trends in the development of institutional and non-institutional forms of oversight are revealed, including public councils, the introduction of advisory bodies, the implementation of electronic participation platforms, and systems for analytical monitoring of judicial activity. Particular attention is paid to the development of mechanisms for open access to court hearings and decisions, the procedures for submitting appeals, complaints, and public participation in disciplinary proceedings against judges.

The legal framework for implementing public oversight is analyzed, ranging from constitutional provisions and special laws to by-laws of the State Judicial Administration of Ukraine. It is determined that the real effectiveness of oversight is ensured by a combination of regulated procedures, institutional support, and the use of information technologies.

In conclusion, the study demonstrates that the effectiveness of public oversight over the activities of judicial authorities largely depends on clear regulatory frameworks for participation forms and procedures, their adaptability to modern conditions, and the level of engagement of various social actors in the exercise of oversight functions.

Key words: administrative procedures, administrative-legal forms, openness, public councils, public oversight, e-justice, institutional mechanisms, accountability, transparency, judiciary.

References

1. Bila, V. (2017), "Legal form as a category of the science of administrative law", *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, № 876, pp. 98–104.
2. Yuriichuk, I. (2018), "Legal concept of administrative procedures", *Entrepreneurship, Economy and Law*, № 5, pp. 151–156.
3. Markova, O. O. (2021), "Administrative control (supervision) procedure", *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*, № 49, pp. 64–68.
4. Ukraine (2010), *On Ensuring Public Participation in the Formation and Implementation of State Policy* : Resolution Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03 November 2010, No. 996, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text> (accessed 18 May 2025).
5. Ukraine (2016), *On the Judiciary and the Status of Judges* : Law of Ukraine dated 02 June 2016, No. 1402-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (accessed 18 May 2025).
6. Ukraine (2015), *Regulation on the Public Council under the Council of Judges of Ukraine* : Decision Council of Judges of Ukraine dated 05 February 2015, No. 3, available at: [https://rsu.gov.ua/uploads/resheniya/polozenj\(5\).pdf](https://rsu.gov.ua/uploads/resheniya/polozenj(5).pdf) (accessed 18 May 2025).
7. Ukraine (2018), *On the High Anti-Corruption Court* : Law of Ukraine dated 07 June 2018, No. 2447-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (accessed 18 May 2025).
8. Ukraine (2005), *Code of Administrative Procedure of Ukraine* : Law of Ukraine dated 06 July 2005, No. 2747-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (accessed 18 May 2025).
9. Ukraine (2005), *On Access to Court Decisions* : Law of Ukraine dated 22 December 2005, No. 3262-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (accessed 18 May 2025).
10. Ukraine (1996), *On Citizens' Appeals* : Law of Ukraine dated 02 October 1996, No. 393/96-VR, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 18 May 2025).
11. Ukraine (2016), *On the High Council of Justice* : Law of Ukraine dated 21 December 2016, No. 1798-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (accessed 18 May 2025).
12. Orders of the State Judicial Administration of Ukraine, available at: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/> (accessed 18 May 2025).

Рибалка Н. О.,

доктор юридичних наук, доцент

ORCID: 0009-0003-3391-5709;

Шестак Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри адміністративного

та конституційного права Навчально-наукового інституту

права, правоохоронної діяльності та психології,

Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4958-0838

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті проаналізовано проблеми адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення. Автори наголошують на необхідності перегляду норм глави 13-Б КУпАП з метою чіткого визначення елементів складів відповідних проступків, покарань за їх вчинення та вироблення єдиної судової практики застосування положень зазначеної глави.

Підкреслюється доцільність розроблення чітких критеріїв розмежування адміністративних і кримінально караних проявів військових адміністративних правопорушень.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, військовослужбовець, резервіст, військовозобов'язаний, стягнення, покарання, порушення правил.

Актуальність дослідження. Кодекс України про адміністративні правопорушення [1] постійно змінюється, оскільки виклики часу викривають недоліки правового регулювання тих чи інших питань. Однією з новел вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства є введення до КУпАП глави 13-Б, якою передбачено застосування заходів адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення. Здавалось би, що введення окремої глави допоможе систематизувати адміністративні правопорушення, які вчинені військовими, – з одного боку, та дозволить розв'язати проблеми, що виникають у процесі притягнення відповідної групи суб'єктів до адміністративної відповідальності, – з іншого. Проте практика показала велику кількість проблем, які виникають у процесі розв'язання

питань про адміністративну відповідальність військовослужбовців, що ускладнює процедуру вирішення відповідних питань, сприяє виробленню неоднозначних правових позицій судів та формує упереджене ставлення громадян до військових та порушень, які ними вчиняються.

Метою статті є дослідження проблем правового регулювання адміністративної відповідальності військовослужбовців, а також визначення шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Важливість притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, вчинені під час виконання військового обов'язку, не викликає сумнівів. Особливої важливості така відповідальність набула в період збройної агресії росії проти України. Забезпечення дисципліни та правопорядку серед військових є важливою складовою загальнодержавної військової політики. Таким чином реалізовується охоронна функція держави, спрямована на забезпечення належного рівня військової дисципліни серед військовослужбовців та прирівняних до них осіб. Загалом норми про адміністративну відповідальність військовослужбовців можна поділити на три групи:

1) ті, які регулюють загальні засади адміністративної відповідальності цієї групи суб'єктів, зокрема, ст. 15 КУпАП «Адміністративна відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень», ст. 24 КУпАП «Види адміністративних стягнень», ст. 32-1 КУпАП «Арешт з утриманням на гауптвахті»;

2) склади адміністративних правопорушень, за вчинення яких військовослужбовці та прирівняні до них особи можуть притягуватися до дисциплінарної відповідальності, тоді як до інших суб'єктів застосовуються заходи загальної адміністративної відповідальності (ст. 128-1 КУпАП «Порушення або невиконання правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху», ст. 129 КУпАП «Допуск до керування транспортними засобами або суднами водіїв чи судноводіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують

увагу та швидкість реакції, або осіб, які не мають права керування транспортним засобом» та деякі інші);

3) норми, які визначають склади адміністративних проступків, спеціальними суб'єктами вчинення яких виступають військовослужбовці та прирівняні до них особи (ст. ст. 172-10–172-20 КУпАП), причому зміст усіх норм глави 13-Б Кодексу було переглянуто і викладено в новій редакції у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення нині передбачено такі склади військових адміністративних проступків: «Відмова від виконання законних вимог командира (начальника)» (ст. 172-10 КУпАП), «Самовільне залишення військової частини або місця служби» (ст. 172-11 КУпАП), «Необережне знищення або пошкодження військового майна» (ст. 172-12 КУпАП), «Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем» (ст. 172-13 КУпАП), «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» (ст. 172-14 КУпАП), «Недбале ставлення до військової служби» (ст. 172-15 КУпАП), «Бездіяльність військової влади» (ст. 172-16 КУпАП), «Порушення правил несення бойового чергування» (ст. 172-17 КУпАП), «Порушення правил несення прикордонної служби» (ст. 172-18 КУпАП), «Порушення правил поведження зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення» (ст. 172-19 КУпАП), «Розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів» (ст. 172-20 КУпАП). Таким чином, більшість норм, які передбачають застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення військових адміністративних правопорушень, – це протиправні діяння, які посягають на порядок виконання військових обов'язків та використання спеціальних засобів (вогнепальної та іншої зброї, речовин та предметів, які становлять підвищену небезпеку тощо).

Спеціальними суб'єктами цієї групи правопорушень є військовослужбовці – тобто особи, які проходять (несуть) службу чи навчання у визначених частинах, підрозділах тощо, незалежно від займаної посади та перебувають у межах військової час-

тини чи в бойовому розпорядженні. Оскільки законодавець оперує поняттями «військовослужбовець», «резервіст», «військовозобов'язаний», «військова службова особа», «командир (начальник)», то для зручності на практиці використовується поняття «військовослужбовці та прирівняні до них особи», під яким маються на увазі суб'єкти, визначені главою 13-Б Кодексу. Доречно також зазначити, що у примітці до ст. 172-13 КУпАП визначено поняття військової службової особи як особливого суб'єкта правопорушення, під якою розуміють військових начальників, а також інших військовослужбовців, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

Разом з тим нині не вирішено питання про те, чи можуть бути визнані суб'єктами протиправних діянь за правопорушення, визначені нормами глави 13-Б, особи, які є добровольцями або проходять службу в лавах територіальної оборони. Адже, з одного боку, вони не є військовослужбовцями в об'єктивному розумінні цього терміна та не належать до Збройних Сил України, але, з іншого, – виконують завдання з охорони держави від збройної агресії росії та використовують при цьому вогнепальну зброю, спецзасоби, мають доступ до відповідних документів та матеріалів тощо, тобто об'єктивно можуть порушувати правила й норми, передбачені главою 13-Б КУпАП. Залишається невизначеним і статус осіб, які проходять альтернативну (невійськову) службу. Вони також не є військовослужбовцями в прямому розумінні цього слова. Разом з тим відповідно до положень ст. 5 Закону України «Про Збройні Сили України» [2] окремі посади працівників Збройних Сил України можуть комплектуватися громадянами, які проходять альтернативну (невійськову) службу. Це означає, що і на цю категорію громадян також мають поширюватися положення норм глави 13-Б Кодексу.

Щодо суб'єктивної сторони названої групи правопорушень, то вона може виявлятися як умисні або необережні діяння. Мотив і мета військових адміністративних правопорушень можуть бути корисливими, тобто спрямованими на задоволення власних

потреб та інтересів у супереч інтересам служби, або не мати відповідної мети.

Якщо аналізувати особливості об'єкта посягання військових адміністративних правопорушень, то варто відзначити таке. Загальним об'єктом таких протиправних проявів є порядок проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Але такий порядок визначається не тільки на рівні законодавчих актів, але й підзаконними нормативними документами, зокрема Статутом ЗСУ, іншими бойовими статутами та розпорядженнями. Тому об'єктом військових адміністративних правопорушень будуть і ті відносини, які охороняються такими актами. Такий висновок можна зробити, аналізуючи положення глави 13-Б Кодексу. Зокрема, в окремих статтях цієї глави передбачено відповідальність за відмову від виконання законних вимог командира – ст. 172-10 КУпАП (такі вимоги можуть визначатися у статуті, положенні чи іншому акті, що визначає статус, завдання та повноваження командира); перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень – ст. 172-14 КУпАП, порушення правил несення бойового чергування – ст. 172-17 КУпАП (такі правила визначені Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України [3]). Тобто доволі часто визначення безпосереднього об'єкта військового адміністративного проступку є неможливим без з'ясування змісту бланкетної норми та меж її дії (наприклад, для визначення обсягу повноважень командира, його права видавати конкретні накази й розпорядження тощо), що ускладнює процес виявлення та кваліфікації проступку.

Об'єктивна сторона таких протиправних діянь може виявлятися як дія (самовільне залишення, необережне знищення чи пошкодження, зловживання владою, перевищення влади тощо), так і бездіяльність (відмова від виконання, бездіяльність військової влади). Доречно зауважити, що визначення ознак об'єктивної сторони окремих правопорушень, передбачених главою 13-Б КУпАП, потребує доопрацювання. Так, у диспозиції ст. 172-10 Кодексу мова йде про відмову від виконання законних розпоряджень командира. Але судова практика має непоодинокі випадки звільнення від адміністративної

відповідальності військовослужбовців, оскільки мала місце не відмова від виконання розпоряджень командира, а невиконання відповідних розпоряджень. Фактично це вияв бездіяльності, але в першому випадку йдеться про відкриту непокору вимогам, що виявилася як пряма відмова від виконання поставленого завдання, а в другому – як ігнорування вимоги (розпорядження) командира. Але перший прояв протиправної поведінки нині є адміністративно караним, а другий – ні. Тому доречно змінити опис об'єктивної сторони ст. 17-10 КУпАП та викласти її в такій редакції: «Відмова від виконання чи невиконання законних вимог командира (начальника) – тягне за собою...». Це забезпечить єдність судової практики та спростить процес адміністративно-правової кваліфікації.

У ч. 1 ст. 172-11 КУпАП передбачено відповідальність тільки військовослужбовців строкової служби, тобто самовільне залишення частини, наприклад, резервістом під час проходження зборів не передбачає застосування заходів адміністративної відповідальності, хоча так само негативно позначається на забезпеченні дисципліни у військовій частині чи в іншому військовому формуванні. Тому варто також розширити зміст об'єктивної сторони названої норми та передбачити відповідальність військовослужбовців строкової служби або прирівняних до них осіб.

Викликає певні складнощі при кваліфікації застосування та співвідношення понять «особливий період», «воєнний час» і «воєнний стан». Відповідно до положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [4] особливим періодом є «період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій». Тобто згідно з названою

нормою до особливого періоду належить і воєнний час. Чітких понять воєнного часу та воєнного стану нині законодавство не містить. У Законі України «Про оборону України» [5] зазначено, що воєнний час настає з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій і закінчується в момент припинення стану війни. Воєнний стан настає з моменту введення воєнного часу. Але у ч. 2 ст. 172-10 КУпАП передбачено застосування заходів адміністративної відповідальності за відмову від виконання законних вимог командира (начальника), вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану. Такі неузгодженості чинних правових актів не сприяють виробленню єдиної судової практики та загалом ускладнюють роботу правозастосовчих органів.

Узагалі питання статусу воєнного стану є невизначеним. Адже, з одного боку, вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин, до яких можна віднести й такий стан (п. 4 ст. 35 КУпАП), обтяжує відповідальність особи, але, з іншого боку, воєнний стан може утворювати крайню необхідність, що є підставою для звільнення від адміністративної відповідальності. Вчинення адміністративного правопорушення в умовах особливого періоду, за винятком воєнного стану, є адміністративним правопорушенням, тоді як ті самі діяння, але вчинені в умовах воєнного стану, є кримінально караним діянням. Тому доречно розмежувати поняття «воєнний стан», «військовий час» та «особливий період».

Варто додати, що частина військових адміністративних проступків має майнові наслідки, які можуть бути значними чи незначними. Якщо правопорушенням завдано майнову шкоду, то необхідно довести прямий зв'язок між протиправною поведінкою військового та шкодою, що настала. Якщо настання школи презюмується як обов'язкове, то її ненастання є підставою для відмови в порушенні адміністративного провадження. Якщо правопорушення належить до протиправних діянь з формальним складом, то наявність чи відсутність шкоди не має значення для правової кваліфікації, вона може впливати тільки на вид і розмір покарання.

Факультативними ознаками об'єктивної сторони військових адміністративних правопорушень є ознака місця і часу вчинення протиправного діяння. Зокрема, в нормах про адміністративну відповідальність військовослужбовців йдеться про такі місця вчинення протиправних діянь: військова частина, місце служби, місце виконання бойового завдання, територія військових об'єктів. Щодо ознак часу, то юридичне значення має особливий період, час проходження зборів, час бойового чергування, час дії бойового розпорядження, воєнний стан.

Доречно також вказати й ще на одну проблему адміністративної відповідальності військовослужбовців. Зокрема, законодавець не дає відповіді на питання про те, чи може до них застосовуватися положення ст. 22 Кодексу, яке передбачає можливість звільнення від відповідальності у зв'язку з малозначністю діяння (у тому числі в період дії воєнного стану чи особливого періоду). Вважаємо, що названа норма може бути застосована, якщо протиправна поведінка не мала об'єктивних майнових та інших наслідків.

Доречно з-поміж проблем адміністративної відповідальності військовослужбовців та прирівняних до них осіб виокремити і неспіврозмірність покарань, які застосовуються за положеннями глави 13-Б Кодексу. Основними стягненнями, які можуть бути застосовані, є штрафи та арешт з утриманням на гауптвахті. Але навіть збільшення строку перебування під арештом з десяти до 15 діб не можна співвіднести з розміром адміністративного штрафу від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Альтернативні санкції нині відсутні.

Серед інших проблем застосування норм положень глави 13-Б Кодексу є нечітке розмежування між відповідними військовими адміністративними правопорушеннями і такими самими діяннями, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Це означає, що діяння, які мають однакове зовнішнє вираження, можуть кваліфікуватися як такі, що мають різні юридичні наслідки. Доречно відзначити також і певну складність доведення фактів адміністративних правопорушень в умовах бойових дій, коли військовослужбовці направляються в бойове розпорядження тощо.

Зазначимо, що мають місце і труднощі притягнення до адміністративної відповідальності осіб командного складу, оскільки складно довести факти вчинення ними протиправних діянь, описаних главою 13-Б Кодексу. Як правило, факти відповідних протиправних проявів виявляються під час проведення комплексних перевірок, а також у випадках масового самовільного залишення частини військовослужбовцями, що є свідченням недовіри роботи керівного складу. Тому доречно було б виробити механізм повідомлення про такі факти протиправної поведінки.

Висновки. Таким чином, питання адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення нині неналежно врегульовано. По-перше, описи відповідних протиправних проявів містяться не лише у главі 13-Б КУпАП, а й в інших главах Кодексу. По-друге, не розв'язано питання суб'єктного складу багатьох проступків, оскільки статус резервістів, осіб, які проходять альтернативну службу та службу в лавах територіальної оборони, залишається невизначеним. По-третє, складно здійснювати кваліфікацію відповідних протиправних проявів з урахуванням невідповідності понять «особливий період», «воєнний стан», а також враховувати відповідні стани як такі, що обтяжують відповідальність. По-четверте, основна маса складів адміністративних правопорушень, передбачених главою 13-Б КУпАП, може бути виявлена лише керівниками (командирами) військових формувань. Це означає, що велика їх кількість залишається латентною і не тягне за собою застосування жодних заходів відповідальності. Разом з тим відсутність чітких критеріїв розмежування адміністративних і кримінально караних проявів військових адміністративних правопорушень посилює значення так званого суб'єктивного фактора, що не сприяє виробленню єдиної судової практики.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 06.06.2025).

2. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. Редакція від 05.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. Редакція від 18.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. Редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

5. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. Редакція від 05.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

Rybalka N.,

Doctor of Law, Associate Professor,
ORCID: 0009-0003-3391-5709;

Shestak L.,

PhD in Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Administrative
and Constitutional Law of the Educational
and Scientific Institute of Law,
Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4958-0838

CERTAIN ISSUES OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR MILITARY ADMINISTRATIVE OFFENSES

The article examines the issues of legal regulation of administrative responsibility for military personnel in Ukraine, particularly the innovations introduced in Chapter 13-B of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO). The relevance of the topic is determined by legislative changes in response to contemporary challenges, especially during Russia's armed aggression against Ukraine. The authors analyze the problems arising in the process of holding military personnel administratively liable, including the uncertainty of the subject in relation to the offenses, difficulties in qualifying actions, and the insufficient clarity of legislative norms.

The article identifies three groups of norms that regulate the administrative responsibility of military personnel, namely general principles, types of administrative offenses, and special provisions. The authors highlight issues related to the application of the law. Specifically, descriptions of military offenses are found not only in Chapter 13-B of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO), but also in other chapters of the Code. The issue of the subject composition of many offenses remains unresolved, as the status of reservists, individuals

undergoing alternative service, and those serving in territorial defense units is undefined. There are also difficulties in qualifying the relevant offenses, given the inconsistency of the terms "special period" and "martial law." Furthermore, the majority of the types of administrative offenses specified in Chapter 13-B of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO) can only be identified by leaders (commanders) of military units. This means that many of these offenses remain latent and do not lead to the imposition of any sanctions.

The authors conclude that the regulation of administrative responsibility for military offenses is improper, requiring urgent resolution to enhance discipline and the rule of law in the Armed Forces of Ukraine.

Key words: *administrative responsibility, military personnel, reservist, liable for military service, sanctions, punishment, violation of rules.*

References

1. Ukraine (1984), *Code of Ukraine on Administrative Offenses* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Ukraine (2025), *On the Armed Forces of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Ukraine (2024), *On the Internal Service Statute of the Armed Forces of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Ukraine (2025), *On Mobilization Preparation and Mobilization* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Ukraine (2025), *On the Defense of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 2 (18)

Відповідальний за випуск

Пузиревський М. В.

Редактор літературний

Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка і макетування

Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 24.09.2025 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 6,51.
Тираж 100 пр. Зам. № 145/25.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.